МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет податкової справи, обліку та аудиту
Кафедра адміністрування податків

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «Розвиток системи екологічного оподаткування в Україні»

Здобувача вищої освіти ІІ курсу,
групи ФМФА-22-1,
спеціальності 072 «Фінанси,
банківська справа та страхування»,
ОПП «Фіскальне адміністрування»

(підпис) Монастирська Марія Андріївна

Науковий керівник

(підпис) Іванишина Ольга Степанівна, к.е.н., доцент

Керівник освітньо-професійної програми

(підпис) Швабій Костянтин Іванович, д.е.н., професор

Допущено до захисту за рішенням кафедри адміністрування податків,
протокол від «26» 01 2024 № 5

Завідувач кафедри
адміністрування податків

(підпис) Іванишина О.С., к.е.н., доцент

Ірпінь – 2024

Реєстрація № 13 15.01.2024 _____

(дата) (підпис відповідальної особи)

Результати перевірки до захисту 26.12.2023 _____

(до захисту, на доопрацювання) (дата) (підпис)

Результат захисту 93/A/5 09.02.2024 _____

(оцінка) (дата) (підпис)

Голова комісії: _____ І. Л. Романов

(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії: _____ К. І. Швабій

(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ О. С. Іванишина

(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ Т. В. Тучак

(підпис) (ініціали, прізвище)

Секретар комісії _____ М. В. Ярусевич

БЛАНК ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, П.І.П.: керівника, голови комісії членів комісії, секретаря, (підписи)
ОЦІНЮВАННЯ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ КЕРІВНИКОМ ТА РЕЦЕНЗЕНТОМ				
1.Зміст випускної роботи (якість теоретичного матеріалу, його зв'язок з практичним, вміння представляти матеріал в логічній послідовності, наявність висновків та пропозицій)	від 0 до 30	28		
2.Дотримання вимог щодо оформлення	від 0 до 10	10		
3.Вчасне виконання роботи на всіх етапах у встановлені кафедрою терміни	від 0 до 5	5		
4. Рецензент	від 0 до 5	5		
РАЗОМ БАЛІВ*	**від 0 до 50**	48		
ОЦІНЮВАННЯ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
1.Доповідь	від 0 до 10	10		Романов І.Л.
2. Роздатковий матеріал	від 0 до 5	5		
3. Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	від 0 до 25	23		Швабій К.І. Іванишина О.С.
5. Апробація (участь у конференціях)	від 0 до 10	7		Тучак Т.В. Яруш М.В.
РАЗОМ БАЛІВ	**від 0 до 50**	45		
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	**від 0 до 100**	93		

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ ЕКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підпис)
93	A	5 (відмінно)	09.01.2024	Романов І.Л. Швабій К.І. Іванишина О.С. Тучак Т.В. Яруш М.В.

ПРАВИЛА ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНОК ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ ЕКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	5 (відмінно)
80-89	B	4 (добре)
70-79	C	
60-69	D	3 (задовільно)
50-59	E	
35-49	FX	2 (незадовільно)

МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет податкової справи, обліку та аудиту
Кафедра фіскального адміністрування
Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Затверджую
Завідувач кафедри
_____ Іванишина О.С.
«16» 01 2023

Завдання на кваліфікаційну роботу
здобувачу вищої освіти
Монастирської Марії Андріївни

1. Тема кваліфікаційної (дипломної) роботи

«Розвиток системи екологічного оподаткування в Україні»

2. Затверджена наказом ректора від 30.11.2022 № 1254

3. Строк здачі закінченої роботи – 09.02.2024

4. Цільова установка – дослідження шляхів удосконалення системи екологічного оподаткування в Україні.

Метою дипломної роботи є вивчення системи екологічного оподаткування в Україні, спрямованих на підвищення ефективності та цільового використання коштів від сплати екологічного податку.

Об'єктом дослідження дипломної роботи є розвиток системи екологічного оподаткування в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти розвитку системи екологічного оподаткування в Україні.

Вихідні дані до роботи сучасні наукові праці українських, зарубіжних науковців, статті в періодичних виданнях з проблематики.

5. Перелік графічного матеріалу – 10 таблиць, 13 рисунків.

6. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань за кожним розділом)

1. Проблеми розвитку екологічного оподаткування в Україні
2. Динаміка екологічного оподаткування в Україні та оцінка ефективності його стягнення до бюджетів
3. Аналіз зацікавлених сторін в розвитку екологічного оподаткування
4. Вдосконалення діяльності органів ДПС щодо розвитку екологічного оподаткування в Україні
5. Оцінка індикаторів розвитку екологічного оподаткування в Україні
6. Підходи щодо покращення механізму справляння екологічного податку в Україні
7. Оцінка перспектив розвитку екологічного оподаткування в Україні
8. Виклики імплементації щодо запровадження нових підходів розвитку екологічного оподаткування в Україні

7. Календарний план виконання роботи

№ п/п	Назва етапів випускної кваліфікаційної (дипломної)роботи	Строк виконання етапів роботи	
		За планом	Фактично
1.	Вибір теми дипломної роботи та написання заяви на її затвердження	04.11.22	04.11.22
2.	Отримання завдання наукового керівника для виконання дипломної роботи	16.01.23	16.01.23
3.	Узгодження плану дипломної роботи з керівником	01.03.23	01.03.23
4.	Підготовка I-IV розділів дипломної роботи та подання її керівнику	16.06.23	16.06.23
5.	Підготовка IV-VII розділів дипломної роботи та подання її керівнику	02.11.23	02.11.23
6.	Підготовка вступу та висновків	30.11.23	30.11.23
7.	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень наукового керівника	15.12.23	15.12.23
8.	Отримання відгуку наукового керівника	26.12.23	26.12.23
9.	Перевірка роботи в системі антиплагіат	08.01.24	08.01.24
10.	Отримання зовнішньої рецензії	12.01.24	12.01.24
11.	Отримання допуску зав.кафедри до захисту	16.01.24	16.01.24
12.	Попередній захист роботи	18-19.01.24	18-19.01.24
13.	Захист дипломної роботи	08-09.02.24	08-09.02.24

Дата видачі завдання «__16__»__січня_____ 2023

8. Керівник кваліфікаційної роботи _____ (підпис) Іванишина О.С. (прізвище, ініціали)

9. Керівник освітньо-професійної програми _____ (підпис) Швабій К.І. (прізвище, ініціали)

10. Завдання до виконання отримав здобувач вищої освіти _____ (підпис) Монастирська М.А.

АНОТАЦІЯ

«Розвиток системи екологічного оподаткування в Україні»

Мета роботи – вивчення системи екологічного оподаткування в Україні, спрямованих на підвищення ефективності та цільового використання коштів від сплати екологічного податку.

Завданнями роботи є: сформувати проблему розвитку екологічного оподаткування в Україні на сучасному етапі розвитку країни; проаналізувати масштаб та гостроту проблеми щодо розвитку екологічного оподаткування в Україні; охарактеризувати стейкхолдерів та їхні позиції в контексті розвитку екологічного оподаткування в Україні; розкрити цілі подальшого розвитку екологічного оподаткування в Україні та його вдосконалення; охарактеризувати кількісні та якісні індикатори розвитку екологічного оподаткування в Україні; описати альтернативні підходів до вирішення проблем щодо розвитку екологічного оподаткування в Україні; узагальнити ідеї, компроміси для досягнення цілей щодо проблем розвитку екологічного оподаткування в Україні; розробити напрямки мінімізації впливу викликів розвитку екологічного оподаткування в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти розвитку системи екологічного оподаткування в Україні.

Об'єктом дослідження є розвиток системи екологічного оподаткування в Україні.

За результатами дослідження сформульовані нові завдання та функції органів ДПС України для належного впровадження розвитку системи екологічного оподаткування в Україні.

Одержані результати можуть бути використані при написанні різних наукових робіт, при формування звітних документів, при розгляді та внесенні змін до нормативно-правових актів, які регулюють дану діяльність.

Дипломна робота містить 71 сторінку, 10 таблиць, 13 рисунків, список використаних джерел з 50 найменувань.

Ключові слова: екологічне оподаткування, забруднення, мінімізація, ставка податку.

Рік виконання дипломної роботи – 2023.

Рік захисту роботи – 2024.

ANNOTATION
«Development of the environmental taxation system in Ukraine»

The purpose of the work is studying of the system of environmental taxation in Ukraine, aimed at increasing the efficiency and targeted use of funds from the payment of the environmental tax.

The objectives of the work are: to form the problem of the development of environmental taxation in Ukraine at the current stage of the country's development; to analyze the scope and severity of the problem regarding the development of environmental taxation in Ukraine; characterize stakeholders and their positions in the context of the development of environmental taxation in Ukraine; to reveal the goals of further development of environmental taxation in Ukraine and its improvement; characterize the quantitative and qualitative indicators of the development of environmental taxation in Ukraine; describe alternative approaches to solving problems related to the development of environmental taxation in Ukraine; generalize ideas, compromises for achieving goals regarding the problems of development of environmental taxation in Ukraine; to develop directions for minimizing the impact of environmental taxation development challenges in Ukraine.

The subject of research is the theoretical and practical aspects of the development of the system of environmental taxation in Ukraine.

The object of research is the development of the ecological taxation system in Ukraine.

According to the results of the research: new tasks and functions of the DPS of Ukraine for the proper implementation of the development of the environmental taxation system in Ukraine.

The obtained results can be used when writing various scientific works, when forming reporting documents, when considering and making changes to the regulatory and legal acts that regulate this activity.

Thesis contains 71 pages, 10 tables, 13 figures, a list of used sources of 50 titles.

Key words: environmental taxation, pollution, minimization, tax rate.

The year of completion of the thesis – 2023.

Year of protection of work – 2024.

ЗМІСТ

Стор.

ВСТУП…….. 7

1. Проблеми розвитку екологічного оподаткування в Україні …..…….. 10

2. Динаміка екологічного оподаткування в Україні та оцінка ефективності його стягнення до бюджетів……. 13

3. Аналіз зацікавлених сторін в розвитку екологічного оподаткування …. 22

4. Вдосконалення діяльності органів ДПС щодо розвитку екологічного оподаткування в Україні……. 25

5. Оцінка індикаторів розвитку екологічного оподаткування в Україні… 26

6. Підходи щодо покращення механізму справляння екологічного податку в Україні……..…… 44

7. Оцінка перспектив розвитку екологічного оподаткування в Україні..… 47

8. Виклики імплементації щодо запровадження нових підходів розвитку екологічного оподаткування в Україні…… 54

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ...…….. 60

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…… 67

ДОДАТКИ

ВСТУП

Актуальність теми. В XXI столітті негативний вплив населення на довкілля є глобальною проблемою, а також чинником погіршення кліматичних умов і загрозою для існування цивілізації. Загалом, ще в кінці XX століття питання зміни клімату стало актуальним, коли людство помітило, що прискорилося підвищення рівня моря, збільшилася частота та тривалість посух в тропічних й субтропічних регіонах, збільшилася кількість ураганів, сильних опадів, повеней та інше. Екологічні наслідки потребують перегляду пріоритетів й націлення суспільства на забезпечення взаємодії довкілля, соціуму та економіки. Одним з ключових методів реалізації даної проблеми є державний вплив на економіку природокористування, а найбільш поширеним інструментом державного стимулювання екологізації виробництва являється запровадження системи екологічного оподаткування.

Впровадження системи екологічне оподаткування як і будь-якого інструменту вимагає ретельного аналізу його ролі й значення в одержанні бажаного результату та досягнення поставленої мети. Ступінь значущості екологічних податків є високим на всіх рівнях соціально-економічного розвитку: як в стані економічного піднесення, так і в стані економічного спаду. Вважається, що зниження ділової активності в економічній системі призводить також до зниження рівня антропогенного навантаження на довкілля, у зв’язку із чим роль екологічних податків має знижуватися. Проте, резерви зменшення навантаження на навколишнє природне середовище, закладені у період економічної кризи, можуть бути швидко вичерпані, тому важливим являється пошук надання економічному зростанню нової якості, при цьому, щоб відновлення економіки, зростання промислового виробництва в країні супроводжувалося запровадженням ефективних природоохоронних технологій.

Стан і ступінь розробки проблеми в спеціальній літературі. Вітчизняна та зарубіжна наука має безліч напрацювань й наукових доробок у сфері екологічного оподаткування. Так проблемам екологічного оподаткування в

Україні, а також перспективам імплементації зарубіжного досвіду у вітчизняну економіку присвячені праці таких дослідників як: О.О. Веклич, Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, С.М. Козьменко, Л.Г. Мельник, Н.В. Новицька, Я.В. Самусевич, Я.В. Якуша та інші. Однак, у зв'язку з тим, що проблеми екології в світі набувають обертів, вплив на навколишнє середовище ще більше погіршується, а провідні країни розробляють та впроваджують дієві механізми контрою за зменшення всіх негативних впливів на довкілля, для України постає необхідність в додатковому вивченні даної проблематики та зосередженні в розвитку власної системи екологічного оподаткування, яке буде забезпечувати потреби всіх стейкхолдерів. Так основною невирішеною проблемою вітчизняних науковців є відсутність єдиного підходу щодо подальшого розвитку екологічного оподаткування в Україні із врахуванням реалізації двох основних функцій екологічного податку: регулюючої, тобто скорочення обсягів викидів й фіскальної - забезпечення бюджетних доходів.

Мета і завдання дослідження. Метою дипломної роботи є пошук шляхів удосконалення системи екологічного оподаткування в Україні, спрямованих на підвищення ефективності та цільового використання коштів від сплати екологічного податку.

У процесі написання дипломної роботи для реалізації поставленої мети варто виконати наступні завдання:

- сформувати проблему розвитку екологічного оподаткування в Україні на сучасному етапі розвитку країни;

- проаналізувати масштаб та гостроту проблеми щодо розвитку екологічного оподаткування в Україні;

- охарактеризувати стейкхолдерів та їхні позиції в контексті розвитку екологічного оподаткування в Україні;

- розкрити цілі подальшого розвитку екологічного оподаткування в Україні та його вдосконалення;

- охарактеризувати кількісні та якісні індикатори розвитку екологічного оподаткування в Україні;

- описати альтернативні підходів до вирішення проблем щодо розвитку екологічного оподаткування в Україні;

- узагальнити ідеї, компроміси для досягнення цілей щодо проблем розвитку екологічного оподаткування в Україні;

- розробити напрямки мінімізації впливу викликів розвитку екологічного оподаткування в Україні.

Об'єкт дослідження – розвиток системи екологічного оподаткування в Україні.

База досліджень – Державна податкова служба України.

Предмет дослідження – теоретичні та практичні аспекти розвитку системи екологічного оподаткування в Україні.

Методи дослідження: В процесі написання дипломної роботи для реалізації поставлених завдань використовувалися загальнонаукові методи дослідження: методи абстрагування та узагальнення – для розкриття сутності екологічного податку, а також для аналізу та оцінки сучасних результатів розвитку системи екологічного оподаткування в Україні; методи коефіцієнтний, статистичний та порівняння - для характеристики стейкхолдерів та їхніх позицій в контексті розвитку екологічного оподаткування та запровадження змін, а також для розкриття цілей розвитку системи екологічного оподаткування в Україні; методи моделювання, прогнозування – для характеристики та узагальнення проблем, ідей й перспектив, які впливають на систему екологічного оподаткування в Україні під впливом погіршення умов довкілля, які спричиненні зокрема і війною, економічної нестабільності в країні; методи табличний та графічний – для наочного представлення теоретичних та практичних результатів дослідження.

Практичне значення результатів дослідження. Отриманні результати дипломної роботи можуть використовуватися при написанні різних наукових робіт, при формування звітних документів, при розгляді та внесенні змін до нормативно-правових актів, які регулюють дану діяльність.

Апробація результатів роботи

1. Проблеми розвитку екологічного оподаткування в Україні

Історія розвитку системи екологічного оподаткування в Україні характеризується наступним: після здобуття незалежності в 1991 році в Україні функціонував екологічний податок, що сплачувався за нанесену шкоду навколишньому природному середовищу. Далі він був замінений платою за забруднення навколишнього природного середовища, яку згодом замінив збір за забруднення навколишнього природного середовища. Із прийняттям Податкового кодексу України (ПКУ) знов був введений в дію екологічний податок, об'єкт якого дещо змінювався й уточнювався – від викидів й скидів забруднюючих речовин в довкілля та розміщення відходів до чіткого виділення п'ять об'єктів оподаткування, які включають утворення радіоактивних відходів й вироблення електричної енергії атомними електростанціями [30]. Також за цей період змінювалися й інші умови оподаткування: розміри лімітів й нормативів, ставки податку, порядок та органи їх встановлення, спрямування й використання коштів від сплати екологічного податку. За даними Державної податкової служби України з кожним роком ставки екологічного податку зростають [25].

За економічною сутністю екологічний податок є компенсацією за шкоду, що заподіяна навколишньому середовищу [30]. З цього випливає, що сума сплаченого екологічного податку має покривати витрати на фінансування заходів, які необхідні для відновлення навколишнього середовища та відповідати сумі нанесеній навколишньому середовищу шкоди. Існує також думка про те, що екологічний податок має неподаткову природу, адже компенсаційність являється рисою неподаткових платежів. Екологічні або ще їх називають зелені податки – це категорія податків, метою запровадження яких є захист довкілля чи стимулювання вуглецевого переходу. В Україні застосування екологічного податку є доволі вузьким із точки зору міжнародної практики, а об'єкти оподаткування поділяються на 5 категорій за фізичним характером предмета оподаткування. Ставки для кожної із категорій визначені

в Податковому кодексі й ранжуються у залежності від класу небезпеки й рівня небезпечності відходів [30].

Платниками екологічного податку є суб'єкти господарювання, юридичні особи, які не провадять господарську (підприємницьку) діяльність, бюджетні установи, громадські й інші підприємства, установи та організації, постійні представництва нерезидентів, включаючи тих, що виконують агентські функції стосовно таких нерезидентів чи їх засновників, під час здійснення діяльності яких на території України та в межах її континентального шельфу й виключної економічної зони здійснюються [30]:

- викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення;

- скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти;

- розміщення відходів (крім розміщення окремих видів (класів) відходів як вторинної сировини, що розміщуються на власних територіях (об'єктах) суб'єктів господарювання);

- утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені);

- тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк.

На макрорівні важливим аспектом в сфері екологічного оподаткування являється розподіл коштів між рівнями бюджетної системи й напрями їхнього витрачання. Впродовж всього періоду існування екологічного податку й попередніх плати та збору за забруднення навколишнього природного середовища постійно відбувалися зміни пропорції розподілу надходжень податку між бюджетами та нормативно-правова база, що їх визначає. В цілому, існувала тенденція щодо децентралізації надходжень екологічного податку із постійними намаганнями централізувати дані кошти. Не менш важливим є визначення фондів бюджетів, до яких спрямовуються кошти від екологічного податку, де також відбулися зміни від утворення позабюджетних фондів, відповідно до якого кошти витрачалися тільки на природоохоронні заходи (до 1998 року) до спрямування таких надходжень до державного бюджету. Так

відповідно до Бюджетного кодексу України (БКУ) 45% екологічного податку, крім екологічного податку, який справляється за викиди в атмосферне повітря двоокису вуглецю стаціонарними джерелами забруднення, що зараховується до загального фонду державного бюджету в повному обсязі, екологічного податку, який справляється за утворення радіоактивних відходів або тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками більш встановлений особливими умовами ліцензії строк, що зараховується до спеціального фонду державного бюджету у повному обсязі [4].

Особливість спеціального фонду бюджету полягає в тому, що кошти із них можуть бути витрачені тільки на конкретні визначені цілі. Тобто спрямування коштів від сплати екологічного податку до загального фонду суперечить природі даного податку. Це означає, що кошти не спрямовуються на компенсацію нанесеній шкоді природному середовищу, а надходять до бюджету без подальшого цільового призначення, що і є основною проблемою дипломної роботи. Наприклад, усі екологічні податки, які застосовують країни-члени Європейського Союзу (ЄС) забезпечують надходження доходу в місцевий чи державний бюджет, і лише незначна їхня частка, а саме 5,4% спрямовується у вигляді внеску до загального бюджету ЄС. Найбільшу частку зелених податків становлять енергетичні податки, 77% надходжень екологічного податку бюджету ЄС у 2022 році, на другому та третьому місці податки на транспортні засоби, це пояснюється тим, що в ЄС податок на вуглекислий газ включений до категорії податків на енергію, а не до податків на забруднення. Із точки зору впливу екологічних податків на економічне зростання держави, результати економічних досліджень різняться й частіше за усе не підтверджують значного прямого впливу екологічних податків на макроекономічні показники, через що дослідження екологічної політики в ЄС та світі зазвичай фокусуються на оцінці екологічного ефекту екоподатків – зменшення негативного впливу на навколишнє середовище (зменшення викидів), в той час як оцінка макроекономічного ефекту – впливу на економічне зростання, зайнятість, інвестиції тощо, лишається другорядною.

2. Динаміка екологічного оподаткування в Україні та оцінка ефективності його стягнення до бюджетів

Результати аналізу наявних досліджень дають підстави вважати, що збільшення екологічних податків не є обов'язковою передумовою для зменшення негативного впливу на навколишнє середовище, проте отримані від екологічних податків кошти можуть бути раціонально та ефективно направлені на реалізацію державних політик щодо навколишнього середовища. В Україні з кожним роком ставки екологічних податків збільшуються, проте кошти витрачаються нераціонально, немають цільового призначення (табл.2.1). Згідно даних таблиці, найбільше змін було зі ставкою податку за викиди у атмосферне повітря двоокису вуглецю, збільшення якої відбулося на 29,59 грн якщо попвняти 2023 рік з 2018 роком.

Таблиця 2.1

Динаміка змін ставок екологічного податку в Україні

№ з/п	Екологічний податок	Період					
		2018	2019	2020	2021	2022	2023
1	Ставка податку за викиди у атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення, грн	17536,42	17536,42	17536,42	17536,42	18413,24	18413,24
2	Ставка податку за викиди у атмосферне повітря двоокису вуглецю становить, грн. за 1 т	0,41	10,00	10,00	10,00	30,00	30,00
3	Ставка податку за скиди забруднюючих речовин в водні об'єкти, грн	168743,5	168743,5	168743,5	168743,5	1349948,0	1349948,0
4	Ставка податку за розміщення відходів в спеціально відведених для цього місцях або на об'єктах, грн	1405,65	1405,65	1405,65	1405,65	1546,22	1546,22
5	Ставка податку за утворення радіоактивних відходів, 1 кВт-год	0,0127	0,0127	0,0127	0,0127	0,0133	0,0133
6	Ставка податку за тимчасове зберігання радіоактивних відходів їхніми виробниками більше установлений строк, грн. за 1 куб.м.	602418,72	602418,72	602418,72	602418,72	632539,66	632539,66

Джерело: [30]

В 2023 році у частині оподаткування екологічним податком збільшено відсоток щорічного підвищення ставки екологічного податку за скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти. Податковим кодексом України встановлено, що за податковими зобов'язаннями із екологічного податку, що виникли із 1 січня 2023 року до 31 грудня 2023 року включно, ставка податку становить 60% [30]. Це було зроблено для того, щоб інтересами платників екологічного податку за скиди забруднюючих речовин у водні об’єкти – було вжиття усіх можливих заходів щодо максимального очищення стічних вод, тим самим мінімізувати вміст у них кількості забруднюючих речовин, і відповідно зменшити витрати на нарахування й сплату екологічного податку. Крім цього, було збільшено й інші ставки екологічного податку, а саме [29]:

1) ставка податку за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення - на 5%;

2) ставка податку за викиди в атмосферне повітря двоокису вуглецю - 30 гривень за 1 тонну;

3) ставка податку за скиди забруднюючих речовин у водні об’єкти - на 30 % та поступово підвищуватиметься до 800% до 2025 року;

4) ставка податку за розміщення відходів в спеціально відведених для цього місцях або на об’єктах - на 10%, в т. ч. ртуть містких приладів та люмінесцентних ламп;

5) ставка податку за утворення радіоактивних відходів - 0,0133 гривні в розрахунку на 1 кВт-год виробленої електричної енергії;

6) ставка податку за тимчасове зберігання радіоактивних відходів їхніми виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк - на 5%.

До прикладу, за скиди забруднюючих речовин, на які не встановлені гранично допустимі концентрації або орієнтовно безпечний рівень впливу, використовують ставки податку за найменшою величиною гранично допустимої концентрації. А за скиди забруднюючих речовин у ставки та озера ставки податку підвищили у 1,5 рази, а ставки податку за тимчасове зберігання

радіоактивних відходів їхніми виробниками понад встановлений особливими умовами ліцензії термін збільшилися на 5%.

Вважається, що збільшення ставок екологічного податку стане інструментом впливу на діяльність суб'єктів господарювання для збереження навколишнього середовища, зменшення шкідливого впливу й стимулювання суб'єктів господарювання до зниження забруднення навколишнього середовища та довкілля. Проте на даний час це не зовсім так - екологічний податок не виконує компенсаційних та стимулюючих своїх функцій, а платники податків сприймає збільшення податків як додаткове фіскальне навантаження на них. Обсяг надходжень від екологічного податку залишаються незначними та недостатніми для фінансування необхідних природоохоронних заходів. В той час, у країнах ЄС екологічний податок виконує як компенсаційну функцію, тобто надходження податку в декілька разів перевищують державні видатки на природоохоронні заходи, так й фіскальну - екологічний податок формує до 10% всіх податкових надходжень бюджету. Обсяги надходжень екологічних податків в % до ВВП впродовж 2018-2022 років в Україні та у країнах Європейського Союзу представлено в табл. 2.2. Щодо Украъни, то даний поазник коливаэться в межах 1%, а найбільший відсоток має Нідерланди, Латвія та Італія.

Таблиця 2.2

Надходження екологічного податку у % від ВВП

№з/п	Країна	2018	2019	2020	2021	2022	Приріст, +/-
1	Франція	2,56	2,46	2,38	2,54	2,59	0,03
2	Германія	1,77	1,76	1,71	1,80	1,84	0,13
3	Італія	3,34	3,29	3,08	3,10	3,14	-0,20
4	Латвія	3,51	3,33	3,31	3,33	3,21	-0,30
5	Польща	2,54	2,48	2,41	2,47	2,42	-0,12
6	Нідерланди	3,55	3,68	3,55	3,59	3,62	0,12
7.	Україна	1,12	1,34	1,09	1,43	1,47	0,35

Джерело: [35]

Постійна зміна пропорцій розподілу коштів від сплати екологічного податку між державним та місцевими бюджетами й між спеціальним та

загальним фондами бюджетів в Україні унеможливлюють формування послідовної політики природоохоронної діяльності й реалізації багаторічних програм в даній сфері. Частина екологічного податку, окрім тих, які стосується радіоактивних відходів - 45 % зараховується до загального фонду Державного бюджету України, отже майже половина надходжень втрачають цільове призначення на виправлення шкоди, яка нанесена навколишньому середовищу потенційними забруднювачами [4].

Екологічний податок навпаки має стати кроком до раціонального використання ресурсів й стимулювання платників податку щодо зменшення викиді, скидів забруднюючих речовин, модернізації господарської діяльності із метою запровадження природозберігаючих технологій. Підвищення ставок екологічного податку не вирішить проблему повністю, існує потреба у вдосконаленні механізмів витрачання грошей від сплати екологічного податку й фінансування природоохоронних заходів.

Повномасштабна російська агресія проти України загострила вже існуючі проблеми й породила нові. Одна із них - це здійснення оцінки шкоди, що завдана українському довкіллю через війну. Так, Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану» [35] від 24 березня 2022 року внесені зміни, а саме: тимчасово, sз 1 січня 2022 року по 31 грудня року, в якому припинено або скасовано воєнний стан, не нараховується й не сплачується екологічний податок платниками даного податку, зареєстрованими або взятими на облік за місцем розміщення стаціонарних джерел забруднення, за утворення радіоактивних відходів й тимчасове зберігання радіоактивних відходів на територіях, на яких ведуться або велися бойові дії, та на територіях, тимчасово окупованих.

Класифікаця доходів від екологічного податку в бюджети різних рівнів представлена на рисунку 2.1.

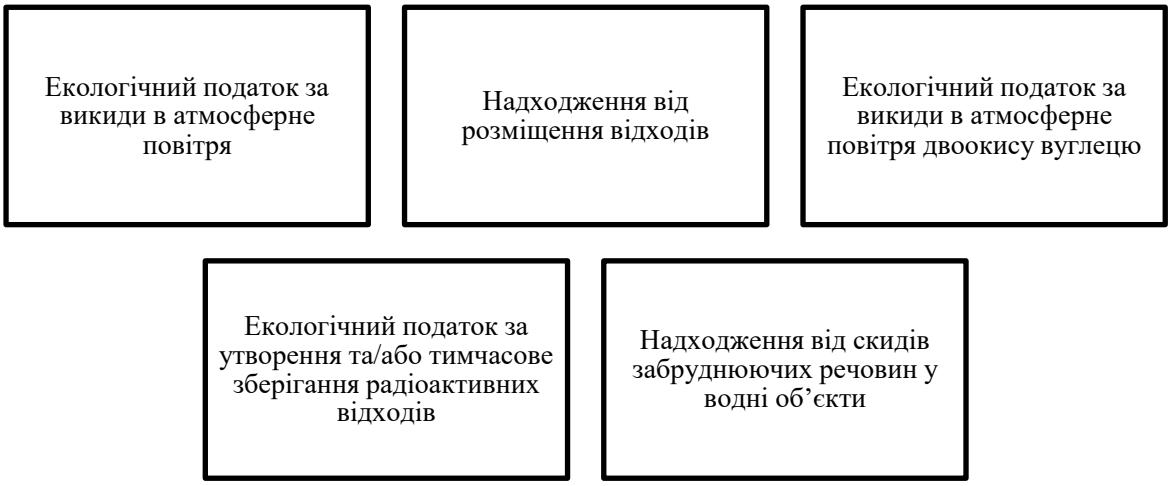

Рис.2.1. Класифікація доходів бюджету від екологічного податку

Джерело: [розроблено автором]

З кожним роком обсяг викидів забруднюючих речовин в навколишнє середовище України зростає. Динаміка обсягу викидів у навколишнє середовище представлена на рис.2.2. У 2021 році цей показник мав найбільше значення та становив 4,69 млн. тон. У 2022 році поступового почав зменшуватися, що як можна сказати говорить про позитивну тенденцію, проте це не та, зменшення пов'язано з тим, що території, які тимчасово окуповані не враховані повністю. Лише за І квартал 2023 обсяг викидів становив 1,2 млн. тон, не враховуючи окуповані території. Тобто, можна сказати, що збільшення ставок податок поки немає позитивного впливу на зменшення обсягу викидів в навколишнє середовище.

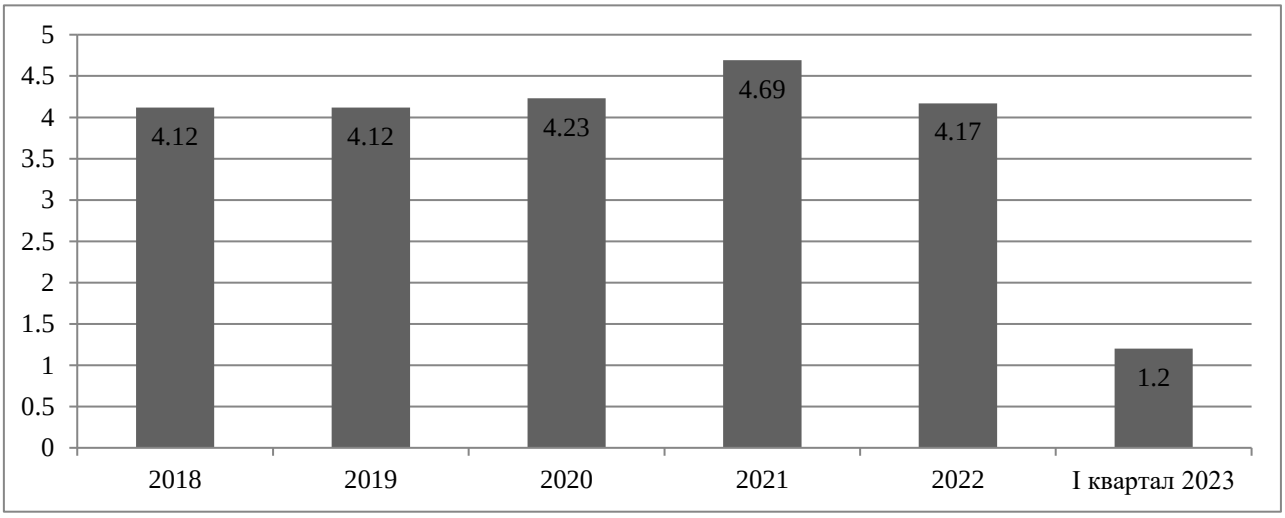

Рис.2.2. Обсяги викидів в навколишнє середовище в Україні, млн. тон

Джерело: [6]

В таблиці 2.3 представлений обсяг та структура надходжень від сплати за екологічний податок до бюджетів протягом 2018-2022 років. Так протягом досліджуваного періоду надходження від сплати за екологічний податок до бюджетів знаходиться майже на одному рівні, зокрема найбільше надходжень від екологічного податку спостерігалося в 2019 році та становило – 5 540 432 940 грн, а найменший в 2018 році – 4 644 874 720,00 грн. Також в 2022 році досить великий обсяг надходжень від екологічного податку, якщо порівнювати із 2020 та 2021 роками.

Таблиця 2.3

Обсяг та структура екологічного податку в Україні, млн.грн

Показник	2018		2019		2020		2021		2022		Приріст, +/-
	Млн.грн	%	Млн.грн	%	Млн. грн	%	Млн.грн	%	Млн.грн	%	
За викиди у атмосферне повітря	2 400, 82	51,7	2 470,15	44,6	1 920, 14	37,2	2 072, 792	38,1	1 925, 852	35,3	-474,968
Від скидів забруднюючих речовин в водні об'єкти	0,15	0,003	0,15	0,003	0,15	0,003	0,15	0,003	0,15	0,003	0,00
За викиди у атмосферне повітря двоокису вуглецю	1 060, 15	22,8	1 021, 052	18,4	1 050, 452	20,3	1 047, 221	19,27	1 061, 582	19,5	1,432
За утворення чи тимчасове зберігання радіоактивних відходів	1 020, 452	22,0	1 073, 585	19,37	1 021, 755	19,8	1 035, 537	19,05	1 021, 742	18,7	1,29
Від розміщення відходів	0,00	0	0,84	0,01	1 040, 00	20,13	1 505,30	27,7	1 423,411	26,13	1423,411
Всього	4 644, 874	100	5 540, 433	100	5 165, 818	100	5 435, 566	100	5 447, 587	100	802,713

Джерело: [25]

На рис.2.3 представлена динаміка надходження до Зведеного бюджету від екологічного податку. Вказані цифри говорять про низьку ефективність екологічного податку впродовж 2018-2022 років, тому що по-перше, впровадження екологічного податку не призвело до зменшення обсягів викидів, а по-друге, обсяги надходжень до Зведеного бюджету від екологічного податку є незначними, вони не покривають у повному обсязі витрати, як необхідні для поліпшення стану навколишнього середовища. Зниження обсягів в Україні

пояснюється скороченням сукупних обсягів промислового виробництва через війну.

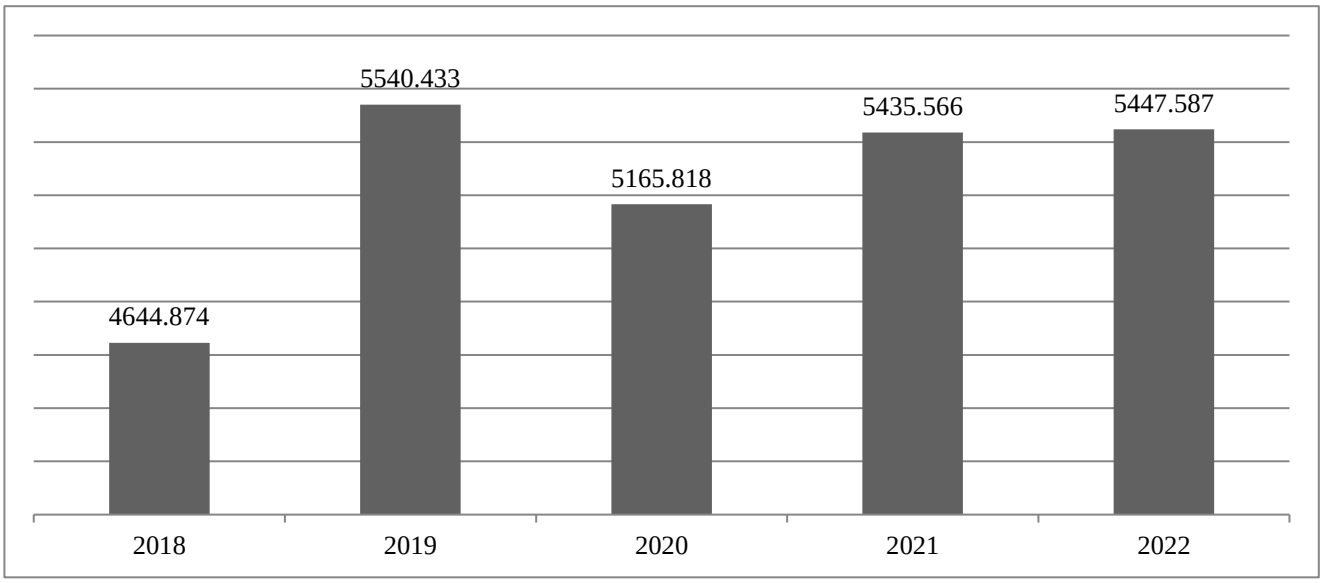

Рис.2.3. Динаміка обсягу сплати екологічного податку в Україні, млн.грн

Джерело: [25]

В Україні екологічний податок не виконує ані регулюючу, ані фіскальну функції. Найбільше надходжень до бюджету є екологічний податок саме за викиди в атмосферне повітря – у 2019 році вони становили 2 470 150 000 грн, в 2022 році зменшились до 1 925 852 100 грн, а найменше - податки від скидів забруднюючих речовин в водні об’єкти - 15 000 000 грн протягом 2018-2022 років (при цьому ставки податку в 2023 році збільшився). Надходження від розміщення відходів мають приблизно однакові показники – у 2019 році 84 000 000 грн, у 2020 році - 1 040 000 грн, та у 2021 році – 150 530 140 грн. Екологічний податок за утворення й тимчасове зберігання радіоактивних відходів протягом 2018-2022 роки становить 1,04 млрд. грн у середньому. З огляду на вище вказане, можна сказати, що найбільше надходжень в Україні за екологічним податком було у 2019 році, тоді бюджет наповнився на 5,5 млрд грн.

Постійні зміни пропорцій розподілу коштів від сплати екологічного податку між державним та місцевими бюджетами й між спеціальним іта загальним фондами бюджетів унеможливлюють формування послідовної

політики природоохоронної діяльності й реалізації багаторічних програм в даній сфері. Як вже зазначалося, 45% екологічного податку, окрім радіоактивних відходів зараховується до загального фонду Державного бюджету України, тому вказані кошти втрачають цільове призначення на захист навколишнього середовища та виправлення шкоди, що нанесена навколишньому середовищу забруднювачами.

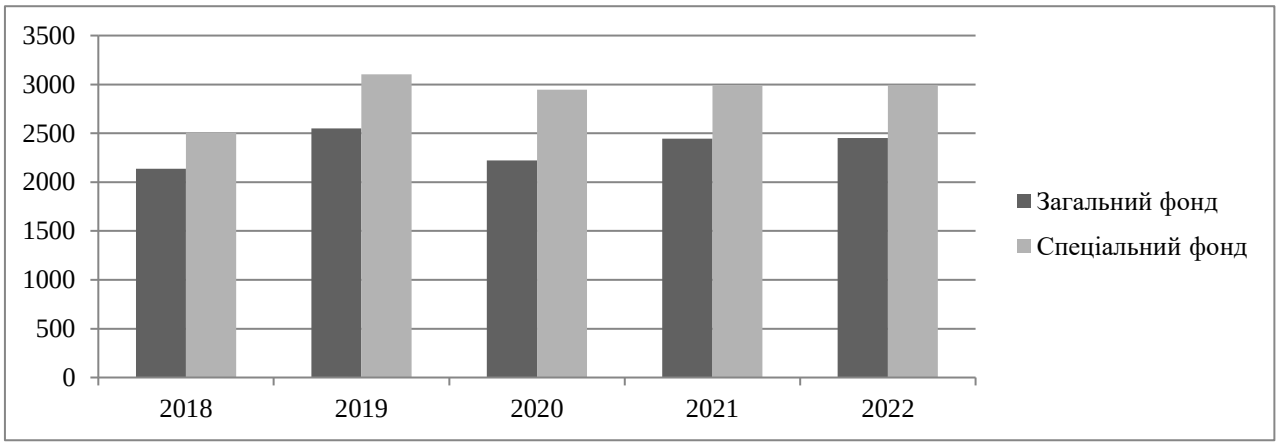

Рис.2.4. Динаміка надходжень екологічного податку в розрізі фондів
Джерело: [24]

На рис.2.5 зображена аналітика по областям сплати екологічних податків. Так найбільше підприємств розташовані у м. Києві - 35% від загальної кількості, у Дніпропетровській, Донецькій та Львівській області - 16%, 15% й 14% відповідно.

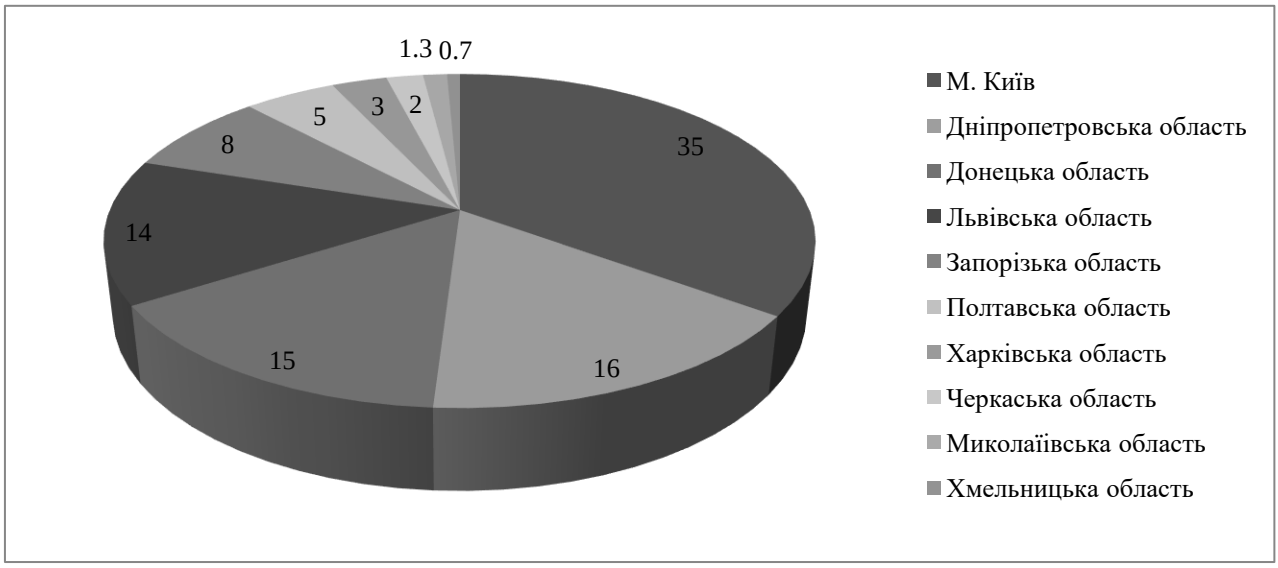

Рис.2.5. Підприємства за регіональною ознакою, які сплачують екологічний податок в Україні, %
Джерело: [6]

Як вже і зазначалося вище, найбільше суб'єктів господарювання по сплаті екологічного податку працюють у м. Києві. В таблиці 2.4 представлені топ-10 підприємств, які сплачували екологічні податки до бюджетів України. У даному топі входять саме ті підприємства, що надають послуги із енергопостачання населенню.

Таблиця 2.4

Топ-10 підприємств-платників екологічного податку

№з/п	Назва підприємства	Сума
1	ДП «НАЕК "ЕНЕРГОАТОМ» місто Київ	1 037 006 260
2	АТ «ДТЕК ЗАХІДЕНЕРГО» Львівська область	686 689 900
3	ПАТ «ЦЕНТРЕНЕРГО» місто Київ	506 121 840
4	АТ «ДТЕК ДНІПРОЕНЕРГО» Запорізька область	393 511 400
5	ТОВ "ДТЕК СХІДЕНЕРГО" Донецька область	372 896 360
6	ПАТ «АРСЕЛОРМІТТАЛ КРИВИЙ РІГ» Дніпропетровська область	339 485 030
7	ПРАТ «ММК ІМ. ІЛЛІЧА» Донецька область	236 697 590
8	ПРАТ «ПІВНГЗК» Дніпропетровська область	148 112 080
9	ПРАТ «ПОЛТАВСЬКИЙ ГЗК» Полтавська область	139 436 910
10	ПРАТ «ІНГЗК» Дніпропетровська область	99 620 150

Джерело: [6]

Порівнюючи екологічний податок із іншими податками можна сказати, що їх надходження має невеликий відсоток в загальній структурі надходжень до бюджетів. Це свідчить про недостатнє оподаткування даного податку дивлячись на сучасний стан забруднення навколишнього середовища. Зважаючи на те, що в Україні головним бюджетним джерелом фінансування охорони навколишнього середовища є екологічний податок, варто докласти максимум зусиль щодо врегулювання проблемних питань системи екологічного оподаткування, оскільки це є однією із умов вступу до Європейського Союзу, що це є дуже актуальним для України, особливо на даний час. Відлуння міжнародного тренду спостерігається й в Україні, але потрібен час та ефективно розроблена стратегія на перспективу. Україна має всі можливості гідно прийняти виклик щодо реформування екологічного податку, враховуючи при цьому практики провідних європейських країн світу.

3. Аналіз зацікавлених сторін в розвитку екологічного оподаткування

Основними стейкхолдерами в системі екологічного оподаткування є: суспільство, платники податків та інших обов'язкових платежів, а також органи державної влади та місцевого самоврядування, Державна податкова служба України та територіальні органи ДПС України. Структура процесу формування податкової поведінки суб'єктів господарювання включає 3 основних взаємопов'язаних підсистем, що розкривають її внутрішній зміст [22]:

1) формування податкової поведінки внутрішніх й зовнішніх стейкхолдерів, що забезпечує актуалізацію їх потреб та ціннісних орієнтацій, що сприяє мобілізації податків й зборів до бюджетів країни;

2) формування податкової поведінки, що забезпечує повноту й своєчасну сплату податків та зборів до бюджетів, захист інтересів платників податків;

3) формування податкової поведінки й інших регулюючих сил, що впливають на інші групи взаємодії, сприяють виявленню інтересів та ціннісних орієнтирів платників податків.

Інтереси зацікавлених сторін в системі екологічного оподаткування [33]:

1) Держава, яка зацікавлена в тому, щоб обсяги сплаченого екологічного податку зростали, тому що даний податок є одним із джерел доходів бюджетів. Разом з тим, ціллю державної екологічної політики являється зниження забруднення довкілля. Також для держави важливо зберегти рівень її ділової активності, тому зміни в екологічному оподаткуванні не мають спричинити припинення чи скорочення діяльності суб'єктів господарювання.

2) Підприємства, які є забруднювачами довкілля, в першу чергу, зацікавлені в скороченні витрат на сплату екологічного податку й лібералізації умов, які пов'язані із забрудненнями – спрощення одержання дозволів й ліцензій, зростання нормативів та інше. Модернізація підприємства може бути інтересом суб'єктів господарювання за умови економічної ефективності такого процесу.

3) Суспільство - покращення навколишнього природного середовища в цілому та особливо на території проживання окремої громади. Для суспільства при цьому є важливим, щоб не відбулося збільшення цін та тарифів, а також, щоб підприємства не скорочували обсяги робочих місць.

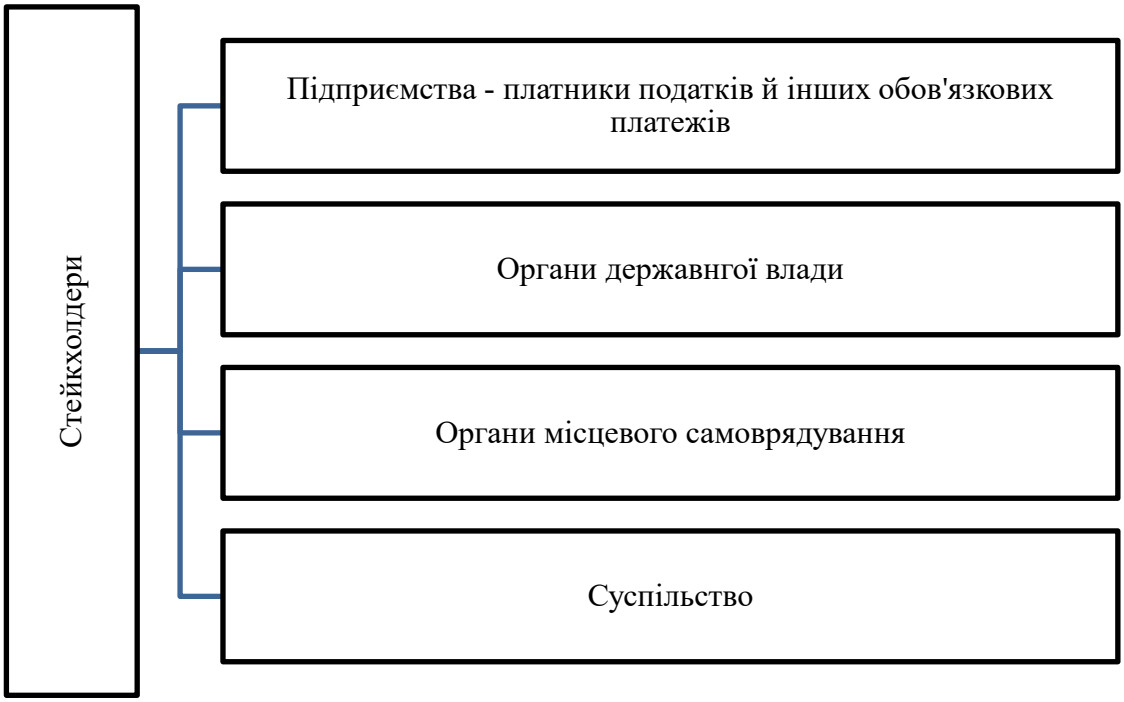

Рис.3.1. Стейкхолдери в системі екологічного оподаткування в Україні

Джерело: [розроблено автором]

Відповідно до функцій екологічного оподаткування надходження від його сплати мають бути джерелом фінансування природоохоронних заходів, а його величина має бути достатньою для реалізації заходів із компенсації шкоди, що нанесли довкіллю забруднювачі. Тобто держава зацікавлена, із одного боку, в максимізації надходжень екологічного податку, тому що він являється одним з джерел доходів бюджету, а із іншого - в мінімізації забруднень, що погіршують стан довкілля. Така суперечність спричинена впливом факторів, що представлені в табл. 3.1. Підвищення ставок екологічного податку призведе до поліпшення стану навколишнього природного середовища за умови по-перше, витрачання таких надходжень на природоохоронні заходи та по-друге, стимулювання забруднювачів скоротити податкове навантаження за рахунок модернізації виробництва.

Таблиця 3.1

Взаємозв'язок основних факторів у сфері екологічного оподаткування

№з/п	Фактор	Зв'язок	
		Обсягами надходжень екологічного податку	Станом навколишнього природного середовища
1	Кількість суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність, яка підлягає екологічному оподаткуванню	Прямий	Обернений
2	Інтенсивність такої діяльності	Прямий	Обернений
3	Застосування технологій й устаткування, що зменшують негативний вплив діяльності на довкілля	Обернений	Прямий
4	Ставки екологічного податку	Прямий	Прямий

Джерело: [33]

Крім того, система екологічного оподаткування пов'язана не тільки із екологічною ситуацією й податковою системою, а й енергетичною і промисловою безпекою, ціновою й кредитною політикою, а також ринком праці, діловою активністю та міжнародними зобов'язаннями країни. Тобто забезпечення відкритості, прозорості, ефективної співпраці й взаємодії з суспільством є важливим аспектом діяльності усіх вище вказаних стейкхолдерів. Збіг інтересів підприємств, суспільства та держави сприяє своєчасному виявленню та оперативному вирішенню проблем в системі екологічного оподаткування. Держава має розвиватися, діджиталізуватися та запроваджувати податкову культуру європейського зразка на принципах партнерства влади, бізнесу й громадськості. Це не тільки ефективне адміністрування податків, проте й аналіз та спільне вирішення найважливіших податкових проблем, розробка ґрунтовних рекомендацій. Перш за все, важливо розуміти те, що успішність функціонування системи екологічного оподаткування в Україні залежить не лише від підвищення податкового контролю, але і від побудови надійної моделі взаємодії між платниками податків й державою, яке буде відзначатися довірою обох сторін податкових відносин.

4. Вдосконалення діяльності органів ДПС щодо розвитку екологічного оподаткування в Україні

В 2022 році Міністерством фінансів України були затвердженні цілі діяльності податкової системи України в цілому на 2022-2023 роки, які представлені на рис.4.1. Перш за все ці цілі розроблялися для вирішення проблем щодо побільшої цифровізації у системі адміністрування податків. Узагальнивши, можна сказати, що основними цілями подальшого вдосконалення вітчизняної податкової системи є досягнення ефективного адміністрування податків, зборів та інших обов'язкових платежів, що буде враховувати інтереси стейкхолдерів й сформувати імідж системи європейського зразка.

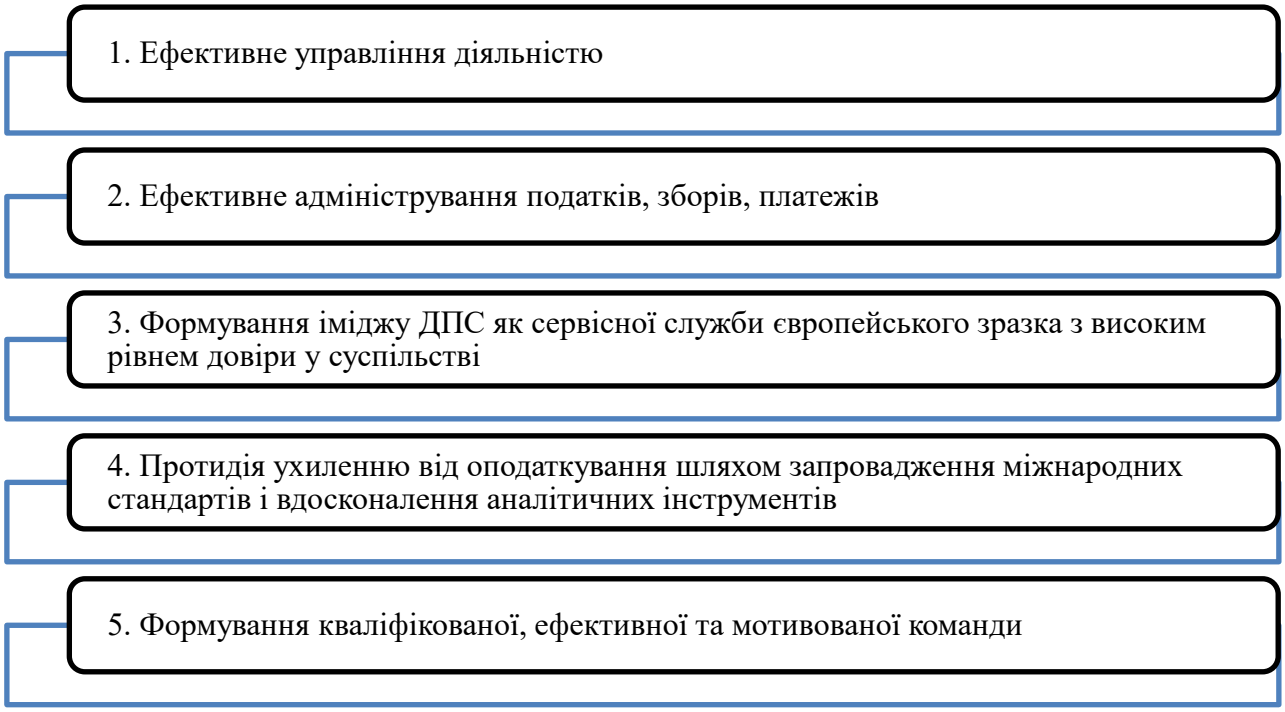

Рис.4.1. Цілі державної податкової системи України на 2022-2024 роки

Джерело: [36]

З огляду на вище вказані цілі, варто систематизувати цілі вдосконалення системи екологічного оподаткування в Україні.

Так, першою ціллю варто назвати превентивний спосіб захисту навколишнього середовища, що включає наступні дії: стимулювання

інвестування в природоохоронні заходи, зокрема застосовування платниками податку природозберігаючих технологій, зниження викидів, забруднення й відходів, які становлять загрозу навколишньому середовищу.

Другою ціллю є фіскальне адміністрування, а саме ефективне використання коштів від сплати екологічного податку для поповнення доходів державного бюджету і їх раціональне і цільове використання.

Третьою цілю є розробка та запровадження ефективної податкової політики, а тому числі екологічної, яка буде адаптуватися під вимоги та стандарти Європейського Союзу.

5. Оцінка індикаторів розвитку екологічного оподаткування в Україні

Так як ціллями розвитку екологічного оподаткування в Україні є стимулювання інвестування у природоохоронні заходи, зокрема застосовування платниками податку природозберігаючих технологій, зниження викидів, забруднення й відходів, що становлять загрозу навколишньому середовищу та фіскальна ціль, тобто використання коштів для поповнення доходів державного бюджету та їхнє раціональне та цільове використання, індикаторами, які будуть свідчити про досягнення визначених цілей є зменшення викидів в навколишнє середовище, збільшення видатків на захист навкодишнього середовища, тобто модернізації виробництва промислових підприємств та виконанння фіскальної функції екологічного податку, тобто кошти від даного податку мають 100% надходити до спеціального фонду Державного бюджету України та мати цільове призначення, а саме на фінансування вище вказаних індикаторів.

Запровадження екологічно безпечних, ресурсо- й енергозберігаючих технологій, розвиток відновлюваних джерел енергії та нематеріального природокористування в Україні та в світі загалом відбуваються безсистемно й надто повільно. У сфері безпеки навколишнього середовища має бути вирішене питання доступу до об'єктів промислового комплексу для здійснення

відповідного нагляду й контролю за дотриманням на таких об'єктах природоохоронного законодавства, запобігання забрудненню поверхневих й ґрунтових вод нафтопродуктами, знищенню природних ландшафтів для мінімізації наслідків діяльності на цих об'єктах, яке сприятиме реформам в сфері безпеки довкілля. Впровадження міжнародних стандартів систем екологічного управління на підприємствах сприятиме розвитку системи управління навколишнім природним середовищем й реалізації міжнародних природоохоронних ініціатив в Україні.

Впровадження екосистемного підходу у галузеву політику й вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління, інтеграція екологічної політики щодо інших політик, обов'язкове врахування екологічної складової під час розроблення й затвердження документів державного планування і в процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, що може мати вагомий вплив на довкілля, зокрема екологічна модернізація промислових підприємств за допомогою зменшення ставки екологічного податку чи в формі фіксованої річної суми компенсації, у поєднанні із поліпшенням екологічних характеристик продукції, являється шляхом до сучасної системної екологічної політики, яка реалізується у країнах Європейського Союзу. Запровадження системи управління екологічними ризиками у всіх сферах національної економіки сприятиме запобіганню катастроф техногенного й екологічного характеру. Основними складовими екологічної політики в Україні є [38]:

1) Якість атмосферного повітря – його забруднення є однією із найгостріших екологічних проблем. Незважаючи на спад виробництва в Україні, рівень забруднення атмосферного повітря великих міст та промислових регіонів залишається високим. Основними забруднювачами є підприємства добувної та переробної промисловості, теплоенергетики та автотранспорт. Головними причинами, які зумовлюють незадовільний стан якості повітря у населених пунктах, спричиняють концентрацію парникових газів в атмосфері, являється недотримання суб'єктами господарювання норм

природоохоронного законодавства й низькі темпи запровадження новітніх технологій. Для покращення якості атмосферного повітря й посилення реагування на наслідки зміни клімату та досягнення цілей сталого низьковуглецевого розвитку усіх галузей вітчизняної економіки повинне забезпечити виконання ратифікованих міжнародних документів щодо протидії зміні клімату й поліпшення якості атмосферного повітря.

2) Зміна клімату - є однією з основних проблем світового розвитку із потенційно серйозними загрозами для глобальної економіки й міжнародної безпеки через підвищення прямих та непрямих ризиків, що пов'язані із енергетичною безпекою, забезпеченням продовольством та питною водою, стабільним існуванням екосистем, а також ризиками для здоров'я та життя людей. До прикладу, в 2015 році була прийнята нова глобальна кліматична Паризька угода до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату, що ратифікована в Україні Законом України «Про ратифікацію Паризької угоди». Відповідно до якої Україна як сторона угоди зобов'язана зробити національно-визначений внесок для досягнення цілей сталого низьковуглецевого розвитку усіх галузей економіки й підвищення здатності адаптуватися до несприятливих наслідків зміни клімату, а саме шляхом зменшення обсягів викидів парникових газів. В Україні джерелами викидів парникових газів є промисловість, енергетика та транспорт.

3) Охорона вод - Україна є однією із найменш водозабезпечених країн Європи, тоді як водокористування здійснюється нераціонально. Підземні води за своєю якістю не відповідають встановленим вимогам до джерел водопостачання, яке пов'язано із антропогенним забрудненням, а їх інтенсивне використання призводить до виснаження горизонтів підземних вод. Головними джерелами забруднення вод є скиди із промислових об'єктів, неналежний стан інфраструктури водовідведення й очисних споруд, недотримання норм водоохоронних зон, змив й дренування токсичних речовин з земель сільськогосподарського призначення. Нині діюча система моніторингу вод є неефективною й застарілою, яка не відповідає європейським стандартам.

4) Охорона земель і ґрунтів - стан земельних ресурсів України є близьким до критичного. До прикладу, водною й вітровою ерозією уражені майже 57% території України, а понад 12% території держави зазнають підтоплення. Причина виникнення даної ситуації мають комплексний характер й історичні передумови.

5) Охорона лісів - лісистість в Україні становить 15,9% території, тоді як оптимальним, згідно з європейськими рекомендаціями, покажчик лісистості має бути 20%. Для України необхідно створити більше двох мільйонів гектарів нових лісів, створення яких не повинне здійснюватися шляхом заліснення унікальних степових ділянок. Причинами виникнення проблем в лісовій сфері є недосконаліть системи управління й розвитку лісового господарства, відсутність правових, економічних механізмів та стимулювання впровадження природозберігаючих технологій, недосконаліть податкової бази.

6) Надра - в Україні виявлено понад 20 тисяч родовищ та рудопроявів із 95 видів корисних копалин, із яких 8 тисяч родовищ мають промислове значення. Проте неефективне державне управління у даній сфері, відсутність інвестицій, використання видобувними підприємствами застарілого обладнання, зношеність якого є до 70% призвело до зменшення якості виконання робіт в даній галузі. Перехід до ресурсозберігаючих технологій, повноцінне запровадження оцінки впливу на довкілля, обов'язковість рекультивації й невідворотність відповідальності за порушення природоохоронного законодавства мають бути ключовими напрямами збалансованого використання надр в Україні.

7) Управління відходами - значні обсяги та відсутність ефективних заходів, які спрямовані на запобігання їхнього утворенню, перероблення, утилізацію, знешкодження й екологічно безпечне видалення, поглиблюють екологічну кризу та стають гальмівним фактором розвитку вітчизняної економіки. Тим самим втрачається вагомий ресурсний потенціал та водночас погіршується й так несприятлива екологічна ситуація в країні. Відсутність контролю призводить до масового утворення несанкціонованих звалищ й

численних порушень законодавства під час поводження із небезпечними відходами. Фактичні обсяги накопичених відходів перевищують ті, які відображені в статистичній звітності, так як збанкрутілі й непрацюючі підприємства, що раніше накопичили значні обсяги відходів, не враховувалися під час проведення статистичних спостережень. Вагому загрозу для навколишнього природного середовища України та здоров'я людини становлять відходи, які утворилися в процесі медичного обслуговування, переробки сировини тваринного походження, а також фармакологічної й косметологічної промисловості, що містять небезпечні патогенні й умовно патогенні мікроорганізми, а також відходи електричного чи електронного обладнання.
Ключовою причиною такого стану являється недосконала законодавча база, відсутність ефективної системи обліку й звітності, а також системи моніторингу в сфері управління відходами. А розв'язання вище зазначеної проблеми є головним завданням у вирішенні питань енерго- й ресурсонезалежності держави, економії природних матеріальних й енергетичних ресурсів та завданням державної екологічної політики.

8) Забезпечення екологічно збалансованого природокористування - в 2015 році було ухвалено Резолюцію Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року», а в Україні було розроблено національну систему цілей сталого розвитку, яка має забезпечити підґрунтя для подальшого планування розвитку України, подолання дисбалансів, що існують в економічній, соціальній й екологічній сферах, забезпечити такий стан довкілля, який сприятиме якісному життю та благополуччю нинішніх й прийдешніх поколінь, створити потрібні умови для суспільного договору між владою, бізнесом та громадянським суспільством щодо покращення якості життя громадян та гарантування соціально-економічної й екологічної стабільності.

9) Регіональна екологічна політика - відмінності соціально-економічного розвитку регіонів зумовлюють нерівномірне техногенне навантаження на навколишнє природне середовище країни. Вважається, що положення

Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року та розроблені на її основі й із врахуванням завдань Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, що затверджена постановою Кабінету Міністрів України [], національні плани дій будуть інтегровані у регіональні програми соціально-економічного розвитку й деталізовані на рівні регіональних планів дій із охорони навколишнього природного середовища Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва, на основі яких будуть створені місцеві плани дій із охорони навколишнього природного середовища, що підготовлені на рівні територіальних громад, міських, сільських й селищних рад.

Основною метою розвитку екологічного оподаткування є досягнення доброго стану довкілля за допомогою впровадження екосистемного підходу до усіх напрямів соціально-економічного розвитку України для забезпечення конституційного права кожного громадянина України на чисте й безпечне довкілля, запровадження збалансованого природокористування, збереження, а також відновлення природних екосистем. В Україні ключовими засадами державної екологічної політики є [12]:

- збереження такого стану кліматичної системи, що унеможливить підвищення ризиків для здоров'я й благополуччя людей та навколишнього природного середовища;

- сприяння збалансованому розвитку методом досягнення збалансованості складових розвитку (економічної, екологічної, соціальної), орієнтування на пріоритети збалансованого розвитку;

- інтегрування екологічних вимог під час розроблення та затвердження документів державного планування, галузевого, регіонального й місцевого розвитку та в процесі прийняття рішень про провадження планованої діяльності об'єктів, що можуть мати вагомий вплив на довкілля;

- запобігання виникненню надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, яке передбачає аналіз та прогнозування екологічних ризиків, що ґрунтуються на результатах стратегічної екологічної оцінки, оцінки

впливу на довкілля та комплексного моніторингу стану навколишнього природного середовища країни;

- забезпечення відповідальності за порушення природоохоронного законодавства;

- застосування принципів перестороги, превентивності, пріоритетності усунення джерел шкоди довкіллю;

- відповідальність органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування за доступність, своєчасність та достовірність екологічної інформації;

- стимулювання державою вітчизняних підприємств, що здійснюють зменшення викидів парникових газів, скорочення показників енерго- й ресурсоємності, модернізацію виробництва, спрямовану на зниження негативного впливу на навколишнє природне середовище, зокрема удосконалення системи екологічного податку за забруднення довкілля й платежів за використання природних ресурсів;

- впровадження новітніх засобів та форм комунікацій й ефективної інформаційної політики в сфері охорони навколишнього природного середовища.

Основними принципами поліпшення ситуації з розвиток еклогічного оподаткування в Україні є [21]:

1) відкритості, підзвітності та гласності органів державної влади;

2) участі громадськості в формуванні державної політики;

3) дотримання екологічних прав громадян;

4) заохочення до ведення екологічно відповідального бізнесу й екологічно свідомої поведінки громадян;

5) запобігання екологічній шкоді;

6) міжнародної співпраці й євроінтеграції.

Основними інструментами реалізації політики розвитку екологічного оподаткування в Україні є [7]:

- міжсекторальне партнерство й залучення заінтересованих сторін, що дасть можливість залучити до планування та реалізації політики всі стейкхолдери, зокрема органи державної влади та місцевого самоврядування, суб'єкти господарювання та громадськість;

- інформування й комунікація - сприятимуть збільшенню рівня обізнаності громадськості про діяльність органів виконавчої влади в сфері охорони навколишнього природного середовища й ефективність запровадження ними нормативно-правових актів, стан навколишнього природного середовища й рівні його забруднення, принципи й методи сталого споживання та виробництва, захисту довкілля й дбайливого ставлення до живої природи;

- державне регулювання в сфері охорони навколишнього природного середовища, що дасть можливість встановити науково обґрунтовані обмеження на використання природних ресурсів та забруднення навколишнього природного середовища й запровадити інтегрований дозвіл до регулювання забруднення навколишнього природного середовища;

- стратегічна екологічна оцінка й оцінка впливу на довкілля запобіжить негативному впливу на навколишнє природне середовище й встановить відповідність запланованої або здійснюваної діяльності нормам й вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання та відтворення природних ресурсів, а також забезпечення екологічної безпеки;

- екологічний аудит, системи екологічного управління, екологічна сертифікація та маркування продукції - дасть можливість підвищити екологічну обґрунтованість та ефективність діяльності суб'єктів господарювання, покращити екологічні характеристики продукції, встановити відповідність об'єктів екологічного аудиту вимогам природоохоронного законодавства й вдосконалити управління суб'єктами господарювання, які провадять екологічно небезпечну діяльність;

- екологічний облік - забезпечить реєстрацію, виявлення, узагальнення, зберігання, оброблення й підготовку релевантної інформації про діяльність

підприємства у природоохоронній сфері для передачі її внутрішнім та зовнішнім користувачам й сприятиме прийняттю управлінських рішень із врахуванням економічної ефективності, соціальної справедливості й екологічної цілісності;

- технічне регулювання й облік в сфері охорони навколишнього природного середовища, природокористування й забезпечення екологічної безпеки - дасть змогу запровадити науково обґрунтовані й безпечні для навколишнього природного середовища та здоров'я населення вимоги до процесів, товарів і послуг, що відповідатимуть європейським нормам;

- вітчизняне законодавство в сфері охорони навколишнього природного середовища, що адаптоване до законодавства Європейського Союзу, тобто спрямоване на досягнення національних пріоритетів й забезпечення його наближення до відповідних директив впровадження багатосторонніх екологічних угод;

- економічні й фінансові механізми, а саме екологічна модернізація промислових підприємств шляхом зменшення ставки екологічного податку чи у формі фіксованої річної суми компенсації - забезпечать стабільне фінансування природоохоронної діяльності й стимулювання розвитку екологічного підприємництва, а саме виробництво продукції, виконання робіт та надання послуг природоохоронного призначення, сприятимуть створенню податкового, кредитного й інвестиційного клімату для залучення ресурсів міжнародних донорів й приватного капіталу у природоохоронну діяльність, створення підприємствами систем екологічного управління, а також запровадження більш чистого виробництва, технологій ресурсо- й енергозбереження;

- комплексний моніторинг стану довкілля та нагляд в сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів - забезпечать перехід до системи запобігання правопорушенням та моніторингу, зниження тиску на бізнес-середовище, а також широке залучення громадськості до природоохоронного

контролю через побудову системи нагляду за дотриманням природоохоронного законодавства із врахуванням найкращих практик країн Європейського Союзу;

- міжнародне співробітництво в сфері охорони навколишнього природного середовища - забезпечить виконання міжнародних зобов'язань згідно з багатосторонніми та двосторонніми міжнародними договорами України, розширення співробітництва із питань запобігання транскордонному забрудненню довкілля.

В Україні варто повністю змінювати усю систему екологічного оподаткування. Екологічні збори повинні скорочуватися пропорційно інвестиціям, а має бути введена стимулююча система - якщо підприємства інвестують у природоохоронну діяльність, податки для них мають знижуватися, а кошти йти на екологічні заходи. Тоді як для тих підприємств, які не інвестують, екологічний податок має навіть збільшуватися від тих ставок, що стягуються зараз. Виходячи із того, за що стягується екологічний податок, серед всіх визначених видів природоохоронних заходів, варто виділити чотири, що здебільшого мають фінансуватися за рахунок коштів екологічного податку, зокрема: охорона та раціональне використання водних ресурсів, охорона атмосферного повітря, раціональне використання та зберігання відходів виробництва й побутових відходів, ядерна та радіаційна безпека. Пропорції надходжень від екологічного податку не відповідають пропорціям витрат економіки країни на ліквідацію забруднення. Це говорить про значну невідповідність податкового навантаження на «забруднювачів» і відповідно про порушення принципу екологічного оподаткування «забруднювач платить». На рис.5.1 представлена динаміка викидів забруднюючих речовин та парникових газів в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення протягом 2018-2022 років (дані за 2022 рік не збиралися).

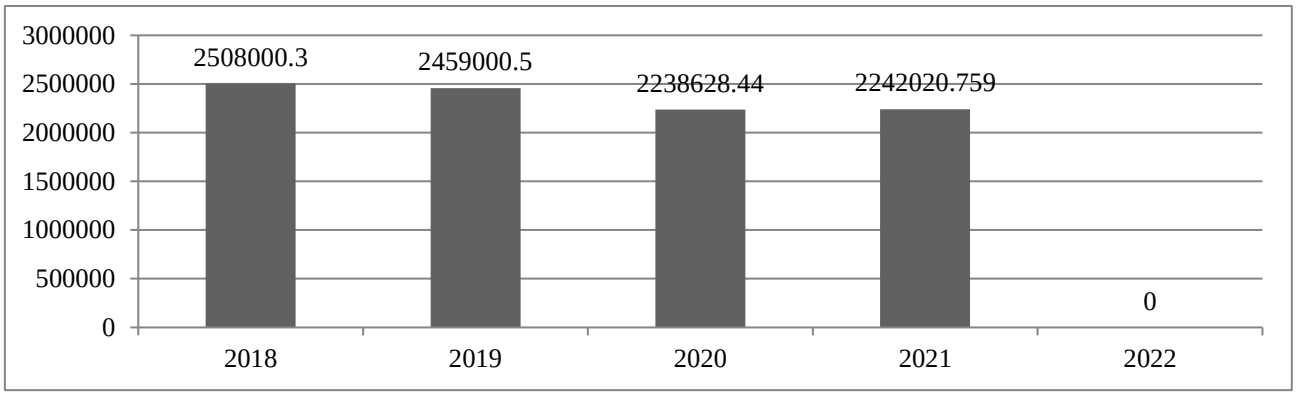

Рис.5.1. Викиди забруднюючих речовин і парникових газів у атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення

Джерело: [5]

З огляду на рисунок 5.1 в Україні викиди забруднюючих речовин та парникових газів у атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення протягом 2018-2020 років зменшувалися, тоді як в 2021 році відбулося незначне збільшення, а саме на 3 392,319 в порівняні з 2021 роком. Причинами зменшення обясягу викидів протягом 2018-2020 років є модернізація вітчизняних промислових підприємств та раціональне здійснення діяльності підприємствами. Підтвердженням цього є рисунок 5.2, де зображено кількість підприємств, які мали викиди забруднюючих речовин та парникових газів в Україні. Як видно з рисунку 5.2 кількість підприємств в Україні, що мали викиди забруднюючих речовин та парникових газів зростає протягом досліджуваного періоду. Найбільша кількість таких підприємств було в 2021 році, цим і спричинене збільшення обсягів викидів забруднюючих речовин в навколишнє середовище.

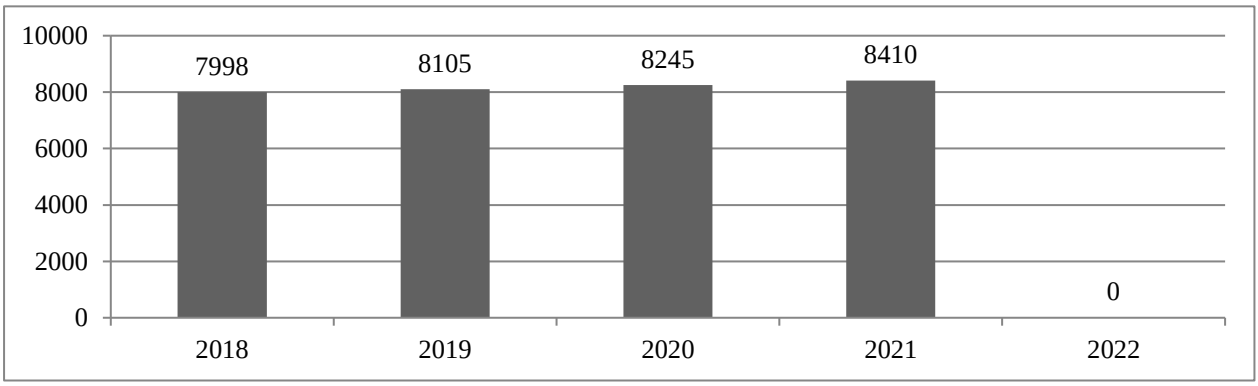

Рис. 5.2. Кількість підприємств, які мали викиди забруднюючих речовин та парникових газів в Україні

Джерело: [5]

В Україні втрачається вагомий ресурсний потенціал управління відходами і тим самим погіршується екологічна ситуація. По факту обсяги накопичених відходів перевищують ті, що відображені в статистичній звітності (рис.5.3). Найбільший обсяг відходів в Україні був зафіксований в 2020 році, а саме 462 373,5. Так як дані 2021-2022 років не відображені в річній звітності Державної служби статистики України, можна лише здогадуватися, які обсяги відходів були в цей період, проте точно можна сказати, що не менше. Як вже і зазначалося головною причиною цього є недосконала законодавча база, відсутність системи моніторингу в даній сфері.

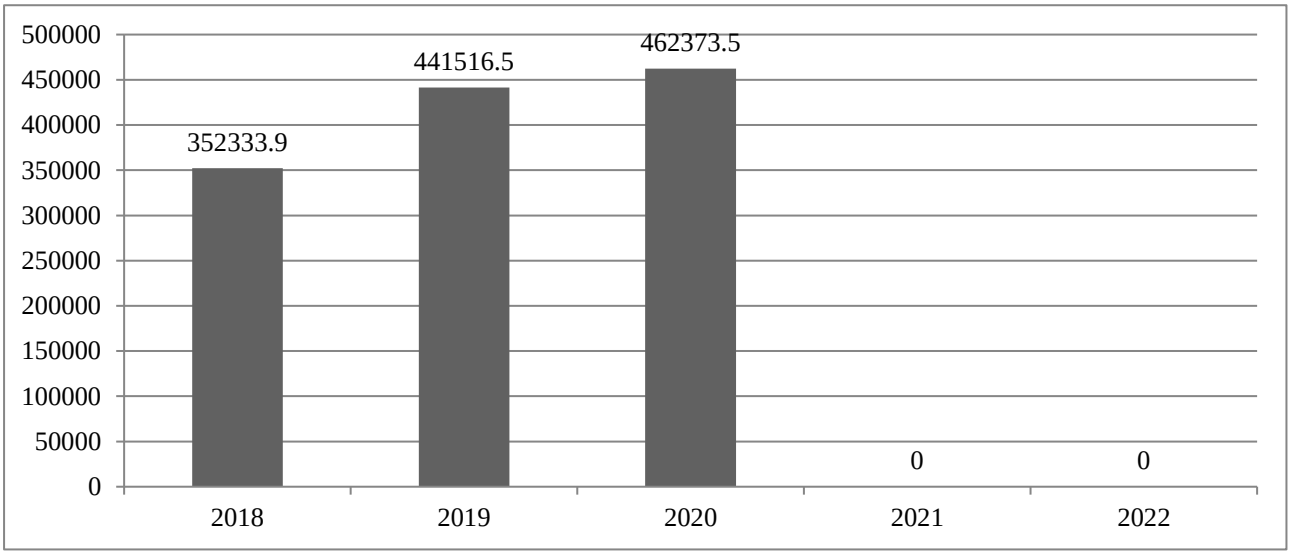

Рис.5.3. Утворення відходів суб'єктами господарювання протягом 2018-2022 років

Джерело: [5]

Поточні витрати на охорону довкілля – це витрати, що здійснюються на підтримку, утримання та експлуатацію об'єкта у робочому стані й входять до складу витрат поточного періоду. До таких витрат відносяться: кошти для оплати праці робітників, зайнятих у природоохоронній діяльності, витрати на придбання матеріалів та сировини, які необхідні для проведення спеціальних будівельних та інших робіт, забезпечення функціонування очисних установок та іншого природоохоронного обладнання, витрати на паливо та електроенергію, витрати на придбання швидкозношуваних інструментів та інвентарю. Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного

середовища – це кошти на придбання нових й тих, що були у використанні, чи виготовлення власними силами для власного використання матеріальних та нематеріальних активів, витрати на капітальний ремонт й модернізацію, які здійснюють для охорони навколишнього природного середовища. Як видно з табл.5.1, найбільша частка поточних витрат в 2020 році припадає на поводження із відходами (39,80%), на другому місці очищення зворотних вод – 38,20% поточних витрат. Забруднення атмосферного повітря є також однією із найгостріших екологічних проблем, його частка у витратах складає 8,45%.

Таблиця 5.1

Поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища за видами природоохоронних заходів

Рік	Усього	У тому числі на, тис.грн				
		охорону атмосферного повітря і проблеми зміни клімату	очищення зворотних вод	поводження з відходами	захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод	інші заходи
2015	16915535,2	1519827,8	6644284,7	6801931,2	1152701,9	796789,6
2016	19098224,8	1760613,4	7800088,3	6719577,7	1197194,3	1620751,1
2017	20466423,3	2104274,3	8065252,4	7508213,7	983781,8	1804901,1
2018	24317991,0	2897672,0	9623474,4	8830203,5	1288375,0	1678266,1
2019	27480190,3	2963889,1	10872744,2	10227144,3	1583926,5	1832486,2
2020	28092551,9	2375792,8	10746809,8	11197148,1	1577030,8	2195770,4

Джерело: [26]

Роль капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища України зростала пропорційно активізації розвитку вітчизняної промисловості, тобто основного забруднювача навколишнього середовища. Саме власні кошти підприємств займають найбільшу питому вагу у структурі джерел фінансування капітальних інвестицій у охорону довкілля. Підвищення рівня капіталізації промислових підприємств сприяло в Україні розширенню можливостей стосовно фінансування природоохоронних проектів. Однак обсяг капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища є незначним, що

свідчить про недосконалу державну політику у сфері захисту довкілля, в наслідок чого руйнуються екосистеми, забруднюється атмосферне повітря й набирають обертів прояви розбалансованого природокористування.

Так, згідно таблиці 5.2 протягом 2015-2019 років капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища України зростали, що пояснюється певною макроекономічною стабілізацією в Україні протягом цього періоду, а в 2020 році відбувся не значний спад, а саме на 3 016 022 тис.грн, що пов'язане із наростанням кризових явищ в економіці України. Найбільше капітальних інвестицій було залучено в охорону атмосферного повітря і проблеми зміни клімату, далі в поводження з відходами, захист та реабілітацію ґрунту, підземних та поверхневих вод, а також очищення зворотних вод. Така ж тенденція спостерігалася і впродовж 2015-2019 роках.

Таблиця 5.2

Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища за видами природоохоронних заходів

Рік	Усього	У тому числі на, *тис.грн*				
		охорону атмосферного повітря і проблеми зміни клімату	очищення зворотних вод	поводження з відходами	захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод	інші заходи
2015	7675597,0	1422946,6	848881,2	737498,9	388259,2	4278011,1
2016	13390477,3	2502805,8	1160029,1	2208676,6	419988,9	7098976,9
2017	11025535,2	2608027,4	1276530,2	2470969,5	1284502,0	3385506,1
2018	10074279,3	3505920,6	1692640,7	1182045,8	1444291,6	2249380,6
2019	16255671,8	4276767,6	1753869,1	5754260,9	1721924,9	2748849,3
2020	13239649,8	5595319,4	1578201,4	2899793,4	2554224,5	612111,1

Джерело: [26]

В Україні очищення зворотних вод потребує значних фінансових витрат, пов'язаних із модернізацією й реконструкцією систем водовідведення й каналізації. Враховуючи те, що в більшості населених пунктів України системи водовідведення відзначаються високим рівнем спрацювання, є значна потреба у капітальних інвестиціях, профінансованих як за рахунок традиційних, так й на

основі диверсифікації системи фінансування відновлення основного капіталу у системах відведення й очищення зворотних вод. За період з 2015 по 2019 рік в динаміці капітальних інвестицій у очищення зворотних вод спостерігалося постійне зростання загальної суми майже в 2 рази, що було віддзеркаленням макроекономічної стабілізації, і яке давало можливості збільшувати капітальні витрати держави, територіальних громад й суб'єктів господарювання на утримання і технологічну перебудову систем водовідведення. В 2020 році обсяг скоротився, і становив 1 578 201,4 тис.грн, це відбулося через послаблення стимулів щодо відтворення основного капіталу систем водовідведення.

Обсяги капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища за напрямами та видами природоохоронних заходів в Україні представлені в табл.5.3. Охорона атмосферного повітря і проблеми зміни клімату, очищення зворотних вод, поводження з відходами та радіаційна безпека (за винятком заходів для запобігання аваріям і катастрофам) мали найбільше капітальних інвестицій в очищення та в інтегровані технології. Така тенденція спостерігалася і в 2010 році і в 2015 році.

Таблиця 5.3

Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища за напрямами та видами природоохоронних заходів

Показник	Період		
	2010	2015	2020
Охорона атмосферного повітря і проблеми зміни клімату			
Капітальні інвестиції, у тому числі	1139,9	1422,9	5595,3
в очищення	687,3	975,9	3980,1
в інтегровані технології	426,3	436,8	1599,8
в інші напрями природоохоронної діяльності	26,3	10,2	15,4
Очищення зворотних вод			
Капітальні інвестиції, у тому числі	734,7	848,9	1578,2
в очищення	584,5	718,0	1455
в інтегровані технології	148,4	122,1	77,3
в інші напрями природоохоронної діяльності	1,8	8,8	45,9
Поводження з відходами			
в очищення	446,0	683,4	2733,9
в інтегровані технології	24,6	54,0	163,8
в інші напрями природоохоронної діяльності	5,0	0,1	2,1
Радіаційна безпека (за винятком заходів для запобігання аваріям і катастрофам)			

Капітальні інвестиції, у тому числі	1,6	4205,0	142,9
в очищення	71,9	0,0	
в інтегровані технології	0,2	4133,0	142,7
в інші напрями природоохоронної діяльності	1,4	0,1	0,2

Джерело: [26]

В Україні інвестиції на капітальний ремонт основних засобів природоохоронного призначення мають не високе значення, що є однією з проблем екологічного оподаткування. Відповідно до табл.5.4 всього інвестицій на капітальний ремонт осонових засобів природоохоронних заходів в 2020 році було 1 691,2 тис.грн, в 2015 – 484,90 тис.грн, а в 2010 – 498,00 тис.грн. Якщо порівняти 2020 рік з 2010 та 2015 роками, то збільшення відбулося майже в 3 рази. Звичайно це говорить про позитивну діяльність держави та суб'єктів господарювання щодо поліпшення стану навколишнього середовища в країні. Найбільшу питому вагу із інвестицій на капітальний ремонт основних засобів на охорону навколишнього природного середовища складають витрати на охорону атмосферного повітря та проблеми зміни клімату, а саме 49,6%, очищення зворотних вод – 15,7% та поводження з відходами – 9,2%.

Таблиця 5.4

Інвестиції на капітальний ремонт основних засобів природоохоронного призначення за видами природоохоронних заходів, тис.грн

Показник	Період		
	2010	2015	2020
Усього	498,0	484,9	1691,2
Охорона атмосферного повітря і проблеми зміни клімату	189,0	182,8	840,0
Очищення зворотних вод	147,0	167,5	265,9
Поводження з відходами	78,7	44,1	155,2
Захист і реабілітація ґрунту, підземних і поверхневих вод	70,8	68,4	351,0
Зниження шумового і вібраційного впливу	9,5	15,9	73,8
Збереження біорізноманіття і середовища існування	2,3	4,7	2,4
Радіаційна безпека	0,2	0,3	–
Науково-дослідні роботи природоохоронного спрямування	0,1	–	0,4
Інші види природоохоронної діяльності	0,4	1,2	2,5

Джерело: [26]

Індикатор досягнення цілей в екологічному оподаткуванні в Україні також є раціональний розподіл коштів від екологічного податку, тобто, спрямування їх виключно на спеціальний фонд Державного бюджету України. Протягом 2018-2022 років порядок розподілу таких коштів неодноразово змінювався (рис.5.4). Взагалі екологічний податок із моменту його введення розподілявся не тільки між рівнями бюджетної системи, проте й між спеціальним та загальним фондами. Так через спеціальний фонд здійснюються видатки, які мають чітко закріплені напрями використання, тобто такі надходження спрямовується на видатки на захист довкілля, тоді як через загальний фонд - на виконання державою або органами місцевого самоврядування загальних функцій.

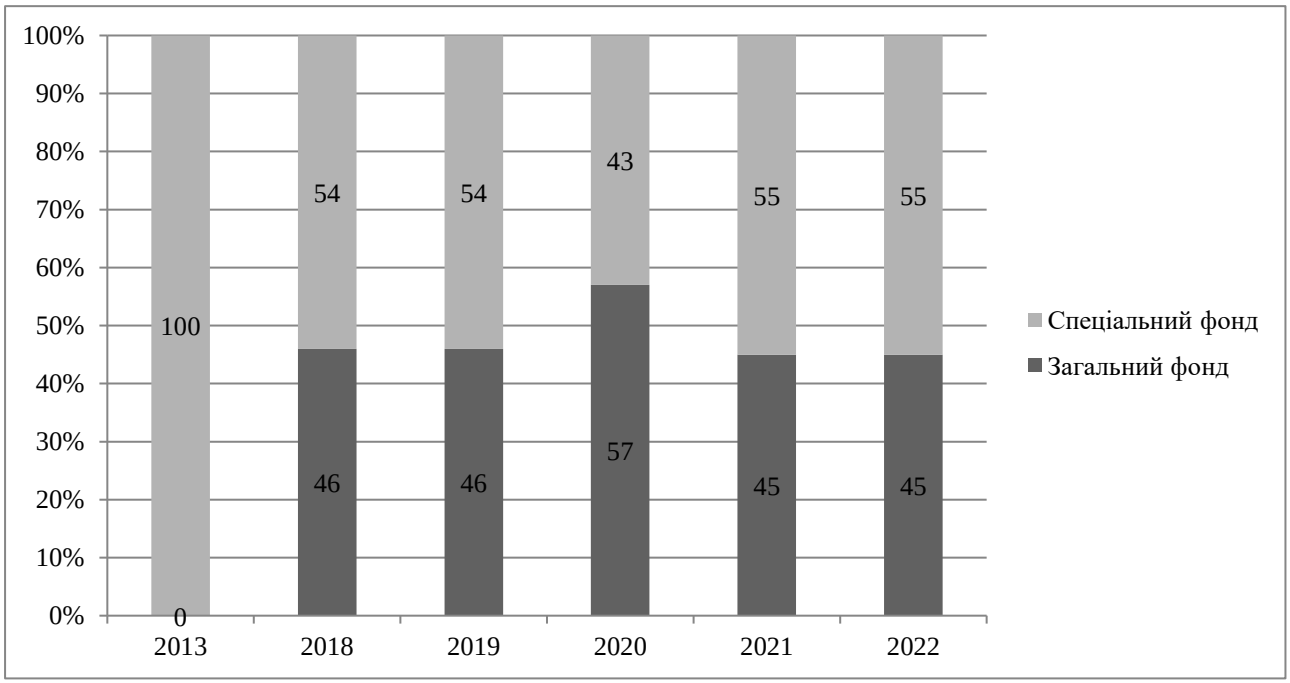

Рис.5.4. Динаміка надходжень екологічного податку до Зведеного бюджету України в розрізі фонду

Джерело: [24]

Як видно з рисунку 5.4 в Україні в 2013 році року усі надходження екологічного податку спрямовувалися до спеціального фонду бюджетів, із якого й здійснювалися видатки на природоохоронні заходи. З 2014 року значну структура почала змінюватися, і в 2018-2019 роках майже половина, а саме 46% належило загальному фонду. В 2020 році показник збільшився ще на 11%, і

становив 57%, тобто більше половини надходжень від екологічного податку спрямовувалияс до загального фонду Зведеного бюджету України. Використання коштів не дозволяє покращити стан навколишнього середовища. Такий розподіл значної частини надходжень екологічного податку в загальний фонд при одночасному плануванні видатків на природоохоронні заходи в мінімальному розмірі говорить про значну непослідовність у екологічній політиці та у значній мірі фіскальний характер даного податку. Варто наголосити, що за таких умов підвищення ставок екологічного податку не забезпечить реалізації функції захисту довкілля в Україні.

Таким чином, в Україні за досліджуваний період спостерігається зменшення обсягу забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря стаціонарними джерелами й зменшення скидів забруднених зворотних вод в водні об’єкти. Однак, така тенденція до зниження викидів та скидів спричинена не дією превентивної функції екологічного оподаткування, тобто модернізацією виробництва та запровадження екологічних технологій, а зниженням ділової активност, що спочатку було спричинене подіяно на сході України, а згодом і повномасштабним вторгненням. В Україні динаміка кількості підприємств, що здійснюють викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, як й кількості підприємств, що здійснюють скиди забруднених вод в поверхневі водні об’єкти також скорочується. Незважаючи на те, що об’єкти екологічного податку у натуральному вимірі скорочуються, обсяги надходжень від екологічного податку зростають.

6. Підходи щодо покращення механізму справляння екологічного податку в Україні

Підходами щодо вирішення визначезазначених проблем екологічного оподаткування в Україні є розробка та впровадження ефективної державної екологічної політика, яка має бути спрямована на досягнення стратегічних цілей. Узагальнення таких стратегічних підходів представлено на рисунку 6.1.

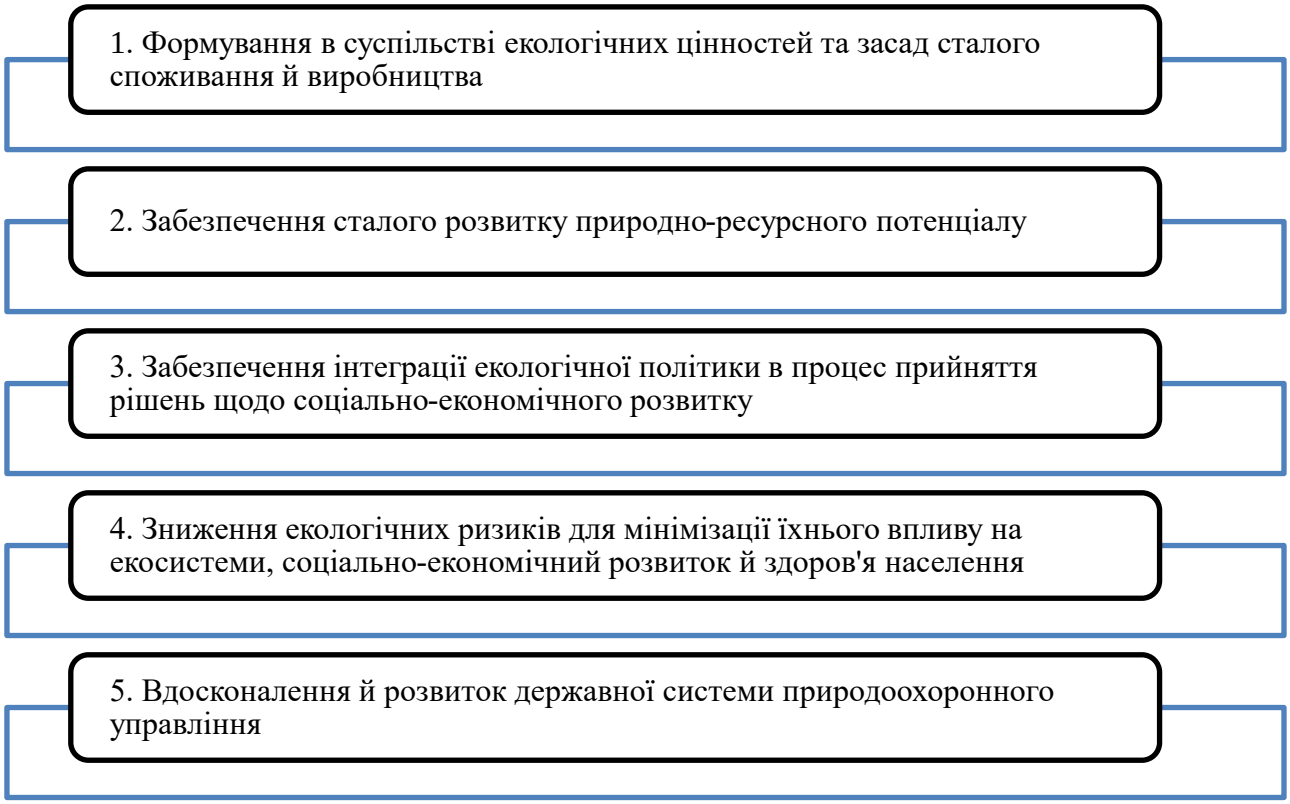

Рис.6.1. Підходи щодо вирішення проблем екологічного оподаткування в Україні

Джерело: [13]

Першим підходом є формування в суспільстві екологічних цінностей та засад сталого споживання й виробництва. Основними завданнями даного підходу є: впровадження освіти в інтересах збалансованого розвитку, екологічної освіти й виховання, просвітницької діяльності для формування в суспільстві екологічних цінностей та підвищення його екологічної свідомості;

оцінка ставлення й підвищення рівня поінформованості суспільства щодо значення, переваг й інструментів сталого споживання та виробництва,

розвиток партнерства між секторами суспільства для залучення до планування та реалізації природоохоронної політики всіх заінтересованих сторін, тобто стейкхолдерів, а також забезпечення дотримання екологічних прав й обов'язків громадян, доступу громадськості до правосуддя із питань охорони навколишнього природного середовища. Відповідно до рисунку 6.2 субєкти господарювання в Україні лише знайомляться з інноваційними технологіями та модернізацією власного виробництва. Більше 40% не планують використовувати інноваційні технології у власному виробництві для зменшення забруднення навколишнього середовища. Майже половина ще не визначилася, і лише 1,9% вже активно модернізовують власне виробництво. Основною причиною даної ситуації є те, що більшість підприємств України не поінформовані про найкращі доступні технології й методи управління, які вони мають застосовувати задля збереження довкілля відповідно до вимог Європейського Союзу. Також причиною цього велика вартість запрвадженя таких технологій та відсутність підтримки з боку держави.

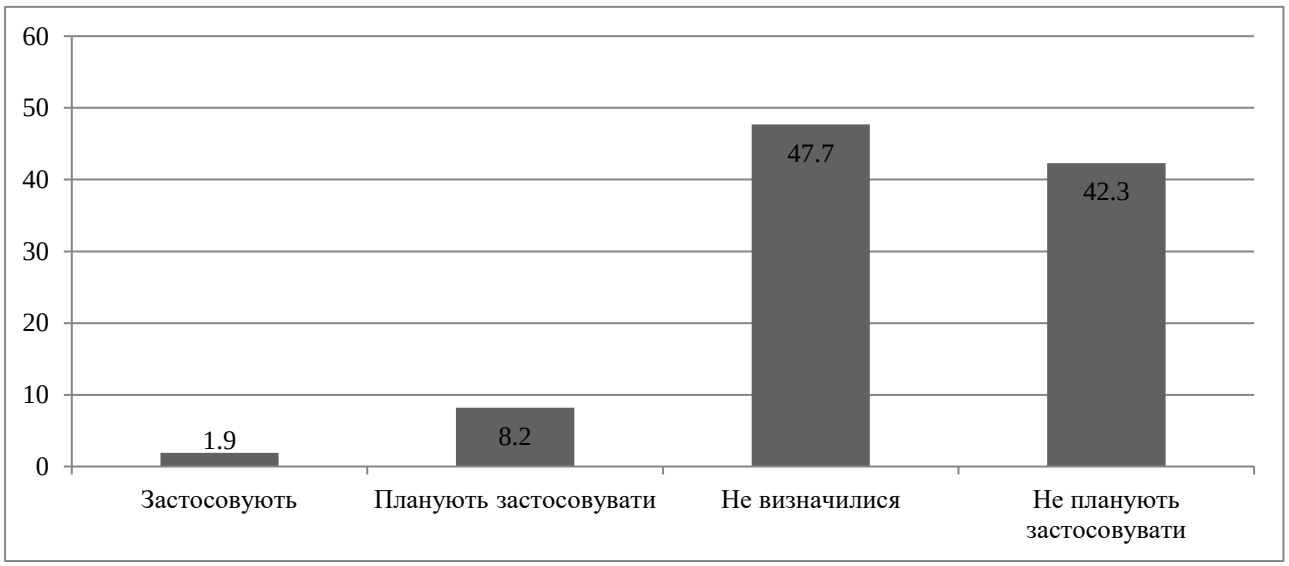

Рис.6.2. Плани щодо налагодження виробництва підприємствами із застосуванням інноваційних технологій, %

Джерело: [40]

Наступним підходом є забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України, тобто це є впровадження інструментів сталого споживання та виробництва, створення екологічно й економічно обґрунтованої

системи платежів за спеціальне використання природних ресурсів, в тому числі природних ресурсів із асиміляційним потенціалом, а також стимулювання запровадження систем екологічного управління на підприємствах одночасно із покращенням екологічних характеристик продукції, в тому числі на основі міжнародних практик, стимулювання розвитку інфраструктури управління відходами та стимулювання розвитку промислової інфраструктури шляхом прямих державних дотацій, здешевлення кредитів або часткової компенсації відсоткових ставок за кредитами.

Такий підхід як зниження екологічних ризиків для мінімізації їхнього впливу на екосистеми, соціально-економічний розвиток й здоров'я населення вимагає від всіх стейкхолдерів найбільші дій, зокрема впровадження управління екологічним ризиком на основі його моделювання у режимі реального часу з залученням новітніх технологій, та запровадження сталої системи управління відходами й іншими небезпечними речовинами. Удосконалення й розвиток державної системи природоохоронного управління має на меті впровадження принципів належного екологічного врядування, підтримка постійного діалогу з стейкхолдерами щодо підготовки та прийняття стратегічних рішень, впровадження екологічного обліку для оцювання ефективності політики й управління, удосконалення природоохоронного законодавства й підвищення рівня його дотримання, в тому числі наближення вітчизняного законодавства до вимог Європейського Союзу, посилення відповідальності за шкоду, що заподіяна довкіллю.

Держава, як основний стейкхолдер в системі екологічного оподаткування розробила державну екологічну політку в Україні до 2030 року, яка включає такі етапи реалізації еколічної політики в Україні [38]:

1) до 2025 року - зміни у системі державного управління, які відбуваються і будуть відбуватися шляхом реформування системи державного екологічного управління, імплементації європейських екологічних норм та стандартів, вдосконалення систем екологічного обліку й контролю, запровадження фінансово-економічних механізмів стимулювання екологічно

орієнтованих структурних перетворень, запровадження механізмів стимулювання підприємств до енергоефективності, модернізації та запровадження електронного урядування, підвищення екологічної свідомості та інформатизація суспільства;

2) до 2030 року передбачається досягнення істотних зрушень щодо поліпшення стану навколишнього природного середовища за допомогою збалансованості між соціально-економічними потребами й завданнями в сфері збереження навколишнього природного середовища, забезпечення розвитку екологічно ефективного партнерства між державою, суб'єктами господарювання й громадськістю.

7. Оцінка перспектив розвитку екологічного оподаткування в Україні

Як вже і зазначалося грошові кошти від сплати екологічного податку мають мати цільовий характер та спрямовуватися тільки на екологічні проекти й зниження викидів парникових газів в навколишнє середовище. Держава як основний стейкхолдер потребує створення дієвого механізму стимулювання екологічної модернізації усіх галузей господарювання. Проте в обов’язковому порядку й підприємства повинні інвестувати власні чи самостійно залучені кошти. Ставки екологічного податку мають зростати, тому що зростають обсяги забруднення навколишнього середовища, однак таке зростання має бути із чітким та прозорим економічним обґрунтуванням. Рекомендується, що ставки екологічного податку мають зростати прогнозовано, тобто має бути затверджено план підвищення ставок на 5-10 років, що дасть підприємствам та економіці України в цілому можливість планувати власну господарську діяльність із врахуванням посилення екологічних вимог.

Багато економістів вважають, що єдиним способом ефективного використання екологічного податку буде цільове відокремлення коштів платників екологічного податку або ж створення окремого фонду, до прикладу

як в Польщи - Екологічного фонду Республіки Польща [43]. В свою чергу це дасть змогу фінансувати тривалі вартісні проекти як для державних, так й для приватних підприємств, не обмежуючись бюджетним періодом та залучати іноземні інвестиції у екологічну сферу. Збільшення екологічного податку на викиди забруднюючих речовин має супроводжуватися з введенням інструментів для фінансування модернізації й встановлення очисних споруд, що також потребує цільвого спрямування коштів екологічного податку. Тобто держаі потрібно буде піти на поступки для досягнення встановлених такої цілі.

Аналітика екологічного податку і його направлення дають можливість проаналізувати питання із всіх зацікавлених сторін та визначити ймовірні заходи, які мають бути здійснені найближчим часом. Зміни до Бюджетного кодексу України не позначаться на поліпшенні стану довкілля. Тому вкрай важливим є перенаправлення коштів до спеціального екологічного фонду чи безпосередньо на екологічну модернізацію. Для країн, які розвиваються, тобто для України завжди діє простий принцип – чим менша участь держави у економіці, тим краще для країни. Екологічні податки варто регулювати виходячи із наступного: скільки промислових підприємств є в нашій країні, яка динаміка розвитку й модернізації виробництва та яке зростання ВВП в країні. Якщо ці складові влаштовують, то лише тоді податки можна підіймати. Проте в Україні така ситуація, коли потрібно розвивати економіку, а не навпаки пригальмовувати її підвищенням податків**.**

Досвід здійснення екологічної політики Європейського Союзу є корисним для України із міркувань доцільності й ефективності використання сучасних технологій в сфері природокористування. Прикладом ефективного використання економічних важелів в реалізації екологічної політики для України є Польща. Основними складовими елементами економічного механізму управління природокористування, який функціонує в даній країні є [46]:

- плата за спеціальне використання природних ресурсів;

- плата за забруднення навколишнього природного середовища й інші види шкідливого впливу на довкілля;

- система фінансування та кредитування природоохоронних заходів (державний та місцеві бюджети, природоохоронні фонди, банки, кошти підприємств, іноземні надходження, а також інвестиції);

- екологізація податкової та цінової систем;

- підтримка становлення та розвитку екологічної індустрії.

До ринкових регуляторів природокористування, що використовуються у Польщі належать [46]:

1) Екологічний податок - широко використовує диференційоване оподаткування залежно від «екологічної сприятливості» продукції. В цьому випадку концепцію оподаткування розробляють із таким розрахунком, щоб підприємства, виробництво яких є екологічно безпечним, не опинилися в невигідному становищі в порівнянні із конкурентами внаслідок здорожчання продукції;

2) Податкові пільги та субсидії – це стимулювання більш активного застосування сучасних науково-технічних досягнень. Так втрати бюджетних коштів через запровадження податкових пільг компенсують надходженнями від оподаткування підприємств, які використовують екологічно небезпечну технологію чи виготовляють екологічно шкідливу продукцію;

3) Пільгові позики - це важлива умова підтримання природоохоронних інвестицій на придбання капітальних благ виробниками. В переліку пільгових позик заслуговують на увагу безвідсоткові чи із субсидованими відсотками позики.

4) Платежі за забруднення довкілля;

5) Реформа ціноутворення - завдяки диференціації цін на екологічно забруднену й екологічно чисту продукцію можна досягти позитивних результатів в зменшенні забруднення навколишнього середовища.

Ефективним для України перспективним стимулом природоохоронної діяльності є ринкова реалізація права на забруднення. Даний механізм

являється частиною плану заохочення бізнесу до безвідходних технологій і використання високоефективних очисних систем. Вона базується на різниці між фактичним й екологічно допустимим рівнем забруднення. Якщо фактичний рівень забруднення нижчий від визначеного екологічно допустимого, суб'єкт одержує право на забруднення довкілля в вигляді сертифіката, що можна продати іншим. Система екологічних стандартів побудована таким чином, що має граничні обмеження до використання природних ресурсів, застосування технологічних процесів та параметрів готової продукції, перевищення яких призводить до екологічної, економічної та соціальної шкоди. До прикладу в Польщі сума штрафу за викиди забруднюючих речовин в повітря у 10 разів перевищує суму плати за нормоване забруднення. Сама ж загроза можливого великого штрафу за екологічне порушення вагомо посилює його функцію як запобіжного економічного регулятора природокористування. Таким чином, саме в Польщі сформувалася ефективна система економічних інструментів екологічної політики, що вже стала надійним фундаментом раціонального природокористування. Економічні інструменти екологічної політики забезпечують трансформацію зовнішніх негативних екологічних ефектів у внутрішні екологічні витрати господарства та зворотне стимулювання зовнішніх позитивних екологічних ефектів.

Вимоги сучасного періоду розвитку України, міжнародних зобов'язань й європейських принципів екологічної політики варто активізувати запровадження нових ефективних важелів екологічної політики. У сучасних умовах тільки широке використання економічних механізмів охорони навколишнього природного середовища дасть можливість стимулювати проекологічну поведінку суб'єктів господарської діяльності та суспільства в цілому. Використання позитивного досвіду країн Європейського Союзу щодо втілення економічних інструментів надає можливість більш ефективно розв'язувати питання екологічної політики. Важливим мотивом пільг по екологічному й іншим податкам являється формування механізму зменшення негативного впливу на довкілля.

По своїй суті підприємства не зацікавлені в охороні навколишнього середовища, бо економічно й технічно вони можуть виробити більше продукції із меншими витратами, тобто не будуть витрачати кошти на модернізацію виробництва. Тому завданням введення пільг із екологічного податку являється стимулювання підприємства на зміну технологічного процесу на користь екологічності виробництва. А підвищення екологічності буде досягнуто [45]:

1) за рахунок придбання очисних споруд, тобто для підприємства й збори, й придбання очисних споруд призводять до зростання витрат, в такому випадку податкові пільги компенсують додаткові витрати із фінансування заходів щодо зменшення викидів;

2) для виробничого процесу, у якому шкідлива речовина є необхідним побічним продуктом, податкові пільги будуть стимулювати заміщення неекологічного продукту більш екологічним.

Не буде відкриттям, що драйверами «екологізації» є західноєвропейські держави, які стали на шлях «екологізації» власної економіки достатньо давно - ще в 1980-1990 роках вони розпочали більш інтенсивно використовувати податкові інструменти з метою формування екологічно сприятливої поведінки власних громадян. В 2000 роках Європейським Союзом було прийнято декілька ключових директив, що впроваджували мінімальні ставки оподаткування енергоносіїв й систему торгівлі квотами на викиди парникових газів. На даний час, екологічне питання для країн Європи стоїть уже під іншим кутом, йдеться про посилення податкового тиску, основною ідеєю є те, що екологічний платіж повинен відчуватися безвідносно до того, податок це, плата за ліміт або вартість квоти. Вважається, що саме за рахунок цього він матиме вплив на поведінку платників [50].

Наприклад в Франції, яка поставила собі за мету протягом найближчих 10-15 років вийти на ефективний рівень екологічного податку, вже на четвертому році реформи це стало однією із головних причин Революції жовтих жилетів, тобто екологічний податок має сильний вплив на бідні верстви населення [48]. Дехто вважає, що система екологічного оподаткування має

приносити доходи бюджету, а хтось має протилежну думку, вважаючи, що вона має бути нейтральною щодо доходів бюджету, тому що це краще сприймається населенням. Україна ж у питанні екологічних податків вирішила «йти своїм шляхом». Тоді як фокус держав Європейського Союзу спрямований на оподаткування енергоносіїв, Україна впродовж багатьох років із доволі суперечливим успіхом намагається контролювати рівень забруднення довкілля.

Характерною особливістю системи екологічного оподаткування європейських країн, на відміну від України, є наявність податку на продукцію, що містить екологічно шкідливі речовини. До прикладу, у Європі обсяг надходжень від екологічних податків у середньому складають 2,3% ВВП, в Україні - менше 1%. Характеристика видів екологічних податків, що використовуються в країнах Європейського Союзу представлені в табл. 7.1 Так Данія та Швеція застосовують найбільшу кількість екологічних податків та зборів, а саме 6 і 4 відповідно. Швеція має також найвищу ставку податку на викиди парникових газів - 108,9 Євро за 1 тонну, а найнижчі ставки податку на викиди парникових газів є в Польщі - 0,09 євро. В Україні відповідно до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень - це 30 гривень [30].

Таблиця 7.1

Екологічні податки і збори в країнах Європейського Союзу

№з/п	Податок	Країни					
		Данія	Швеція	Польща	Чехія	Німеччина	Франція
1	Податок за викиди вуглекислого газу	+					+
2	Податок за забруднення води	+			+		
3	Податок за відходи та їхню утилізацію	+		+			+
4	Податок за споживання енергії	+	+			+	
5	Податок на продукцію з шкідливы речовини	+	+	+	+	+	+
6	Збір за вирубку дерев й насаджень			+			
7	Податок на автомобілів	+	+				
8	Збір на захист довкілля		+				

Джерело: [43]

У Франції система екологічного оподаткування є однією з головних економічних інструментів в її розпорядженні для сприяння інтеграції витрат на екологічну шкоду у ціну товарів й послуг. Тобто саме збільшення ціни товарів та послуг, що забруднюють довкілля, розглядається як головний елемент, який дасть можливість посилити конкурентоспроможність продукції, яка підлягає вторинній переробці, і тим самим спрямувати виробників й споживачів до екологічно чистих видів діяльності. У Німеччині також запроваджені кілька заходів, що спрямовані на те, щоб платили забруднювачі, зокрема впровадження авіаційного податку, яке накладає податкове навантаження на авіаперевезення як екологічно шкідливий вид транспорту й екологічні збори за утилізацію відходів. Доступні податкові пільги при будівництві об’єктів нерухомості для заходів, що сприяють ефективному використанню або збереженню енергії. Цікавим напрямом являється зменшення ставки ПДВ на продукти рослинного походження або органічне м'ясо, яке необхідне для того, щоб зменшити споживання шкідливих для здоров'я продуктів масового виробництва та ультра перероблених продуктів харчування. До прикладу, в Італії компанії, які застосовують новітні технології для зменшення негативного впливу на навколишнє середовище, мають право претендувати на гіперамортизацію таких активів, фактично такі компанії можуть з амортизувати до 270% вартості замість 100%.

Таким чином, досвід країн Європейського Союзу показує те, що процес переводу економіку на екологію являється комплексним. Просто відкоригувати ставки, зменшити їх чи збільшити для ефективної реформи системи екологічного оподаткування є недостатнім. Міжнародний досвід вказує, що потрібно переосмислювати сам підхід, а також розглянути можливість часткового зміщення екологічного податкового тягаря на енергоносії і більш широко підійти до запровадження податкових пільг. Система екологічного оподаткування країн Європейського Союзу – є складною системою із різного роду податкових платежів, механізму торгівлі квотами на викиди і низки як податкових, так і неподаткових стимулів. А характерною особливістю світової

системи екологічного оподаткування, на відміну від вітчизняної, є наявність податку на продукцію, що містить шкідливі речовини.

Наприкладу, в Німеччині застосовуються пільги для підприємств, що використовують установки спільного виробництва тепла й енергії. Дані підприємства заохочують через зменшені ставки, а у деяких випадках повністю звільняють від сплати енергетичного податку. Також в Німеччині передбачено повне звільнення від сплати податків певних технологічних процесів, зокрема виробництво скла, гіпсу, кераміки, бетону, продукції із цих речовин, виробництво та переробка відходів, а також процесів паралельного виробництва енергії.

Для стейкхолдерів розвитку екологічного оподаткувапня актуальним є впровадження та застосування прямих податкових пільг, тобто пряме фінансування державою екологічної поведінки підприємств та опосередкованих мір державного регулювання. В Україні варто запровадити наступні втди екологічних податкових пільгах:

- пільги, що дають можливість найбільш повно врахувати величину збитків від забруднень;
- пільги, що стимулюють зменшення негативної дії на довкілля;
- пільги, що враховують інтереси різних груп платників податків.

8. Виклики імплементації щодо запровадження нових підходів розвитку екологічного оподаткування в Україні

Кожна вищевказана опція розвитку екологічного оподаткування в Україні характеризується великою кількістю викликів, проблем та перешкод для кожного стейкхолдера. З початком повномасштабного вторгнення екологічне оподаткування зазнало ще більше викликів та проблем. Однією із таких проблем є здійснення оцінки шкоди, завданої довкіллю через війни. Держава змушена була внести свої корективи, тому Законом України № 2142-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів

України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану» від 24 березня 2022 року до Податкового кодексу України внесені зміни, а саме: тимчасово, із 1 січня 2022 року по 31 грудня року, у якому припинено або скасовано воєнний стан, введений Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 2102-IX, не нараховується й не сплачується екологічний податок платниками даного податку, що зареєстровані (взяті на облік) за місцем розміщення стаціонарних джерел забруднення, а також за утворення радіоактивних відходів й тимчасове зберігання радіоактивних відходів на територіях, на яких ведуться або велися бойові дії й на територіях, тимчасово окупованих [35].

На основі проведеного аналізу можна сказати, що екологічний податок в Україні не виконує компенсаційних, стимулюючих й фіскальних функцій через низку проблем в сфері екологічного оподаткування. Серед ключових проблем вітчизняного екологічного оподаткування варто виділити такі [28]:

1) нестабільність призначення надходжень від екологічного податку. Постійна зміна пропорцій розподілу даних коштів між державним та місцевими бюджетами, а також між спеціальним й загальним фондами бюджетів унеможливлюють формування послідовної політики природоохоронної діяльності й реалізації багаторічних програм в даній сфері та суперечить природі екологічного податку;

2) екологічний податок не виконує компенсаційної функції, тобто частина екологічного податку, окрім того, що стосується радіоактивних відходів - 45 % зараховується до загального фонду Державного бюджету України, тобто дані кошти втрачають цільове призначення на виправлення шкоди, що нанесена навколишньому середовищу забруднювачами. Разом з тим, обсяги сукупних видатків на охорону навколишнього природного середовища значно перевищують надходження екологічного податку, а також дані видатки фінансуються за рахунок інших доходів бюджету;

3) постійне зростання ставок екологічного податку не призводить до збільшення обсягу надходжень, тобто знову ж компенсаційна й фіскальна функції екологічного податку нереалізована;

4) низька зацікавленість підприємств в модернізації власного виробництва, попри запровадження програм пільгового кредитування.

Тобто, основними викликами, які можуть виникати в процесі реалізації підходів щодо розвитку екологічного оподаткування в Україні є: недостатнє фінансування, майже половина екологічного податку зосереджена у загальному фонді державного бюджету. З одної сторони це є нераціональне використання коштів від сплати екологічних податків, що негативно позначається на розвитку та модернізації підприємництва для зменшення викидів в навколишнє середовище, а з іншої – в Україні протягом останніх років є дефіцит бюджету, і якщо відмінусувати кошти від екологічного податку, то дефіцит буде ще більшим. Наступним викликом є неефективний підхід до розуміння екологічного податку, в Україні воно досить вузьке в суспільстві та нецільовий характер й недостатня прозорість використання коштів, які можуть фінансувати заходи, що не пов’язані із охороною довкілля.

На даний час в Україні здійснюється вдосконалення екологічного оподаткування, що зумовлене як внутрішніми проблемами, так й зовнішніми зобов’язаннями. Так внутрішніми передумовами є економічні чинники, зокрема забруднення навколишнього природного середовища має негативний вплив на економічну діяльність, соціальні чинники – це негативний вплив забруднення на здоров’я населення, політичні чинники – це вплив забруднення навколишнього природного середовища на міжнародний імідж. До зовнішніх чинників варто віднести: зобов’язання України, що випливають із ратифікації міжнародних угод, конвенцій й директив.

Напрямки мінімізації викликів та проблем розвитку екологічного оподаткування в Україні є [7]:

- вдосконалення нормативно-правової бази із питань оподаткування забруднення навколишнього природного середовища, зокрема зберігання,

виробництва, транспортування й споживання екологічно небезпечної продукції, що негативно впливає на навколишнє природне середовище та здоров'я населення;

- збільшення податкового навантаження на ті види діяльності й форми споживання, які є екологічно шкідливими для суспільства, перш за все на шкідливу для здоров'я людей продукцію, ресурсні й екологічні платежі, при цьому наслідком таких заходів має бути реформування податкової системи для посилення значущості екологічного оподаткування як стимулятора зниження негативного впливу на навколишнє природне середовище та розроблення дієвого економічного механізму природокористування.

- збільшення ставок екологічного податку, однак здійснення таких заходів без системного підходу матиме негативні наслідки, саме тому варто враховувати ризики введення більш жорстких умов екологічного оподаткування, зокрема зменшення ділової активності через втрату ліцензій чи занадто високих ставок екологічного податку, які зменшують рентабельність виробництва, зростання цін на товари й послуги через прагнення виробників зберегти рівень прибутковості при зростанніекологічного податку, зростання рівня безробіття в результаті припинення чи скорочення діяльності суб’єктів господарювання, виклики енергетичній й промисловій безпеці через припинення чи скорочення діяльності суб’єктів господарювання.

Для досягнення вищевказаних напрямків у екологічній сфері необхідним є забезпечення цільового та ефективного використання коштів від екологічного податку й стимулювання модернізації підприємств-забруднювачів. Процес вдосконалення екологічного податку повинен відбуватися із врахуванням існуючих зобов’язань України, можливих ризиків й можливостей економіки. Екологічний податок в Україні не виконує компенсаційної, стимулюючої й фіскальної функцій. Думати те, що підвищення ставок екологічного податку вирішить проблеми екологічного оподаткування не варто, тому що існує потреба у вдосконаленні механізмів витрачання таких коштів й фінансування природоохоронних заходів. Саме тому Україна до 2030 року має запровадити

систему ефективного управління для забезпечення збалансованого користування природними ресурсами із врахуванням необхідності забезпечення ними прийдешніх поколінь. З метою забезпечення виходу України на міжнародні й європейські ринки має бути передбачено виконання заходів, які гарантують запровадження міжнародних стандартів управління довкіллям та екологічного маркування продукції, прискорення інформатизації сфери охорони довкілля й використання природних ресурсів, а також створення національної багаторівневої інфраструктури управління геоекологічними даними й загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації. Розвиток екологічного оподаткування дасть змогу сформувати можливості для сталого розвитку суспільства й екосистеми.

Екологічний податок має природоохоронну природу, тобто він повинен компенсувати шкоду, що заподіюється природі через забруднення від діяльності підприємств. Однак на сьогодні він не виконує такої функції. Для того щоб виконати жорсткі вимоги та нормативи, потрібна вагома модернізація чи повна заміна обладнання на підприємствах. Але це мільярдні інвестиції, яких в повному обсязі немає ані в бізнесу, ані в державі. Органи державної влади вважають, що є дві концепції звідки можна брати гроші на фінансування інвестицій в навколишнє середовище. Перша – кошти податку на CO2 повинні надходити до спеціального кліматичного фонду, що буде окремою юридичною особою, а вже звідти розподілятися, тобто підприємствам для сплати відсотків по кредитам, а органам місцевої влади для співфінансування проектів. Такий фонд стане своєрідним гарантом для міжнародних партнерів та надасть можливість залучати грантові кошти, а також міжнародну фінансову та технічну допомогу. Друга – кошти від сплати податку на CO2 мають надходити до фонду декарбонізації, а вже звідти направлятися на модернізацію підприємств, з метою зменшення їх викидів [8,9].

Коли підприємства здійснюють багато викидів, це означає, що воно вимагає ведиких інвестицій. А для того, щоб отримувати інвестиції, в Україні

має бути високий кредитний рейтинг в світі, однак жодне підприємство не зможе одержати вищий рейтинг, аніж загальний рейтинг його країни. Саме тому перша позиція, яка проти надання коштів із сплати підприємствами податку на CO2 для їхньої модернізації та пропонує здійснювати таке переобладнання за рахунок коштів підприємств, є відірваною від реального стану справ в країні. Друга позиція є більш наближена до реальності, тому що Європейський Союз здійснював модернізацію промисловості впродовж 15 років, а вимоги, що ставляться до української промисловості повинні відбутися за кілька років. Без державної допомоги на модернізацію з даною задачею навряд чи можна впоратися у такі короткі терміни. Тим самим держава знов бере на себе виклики та ризики. Досить позитивним сигналом є те, що підприємства готові змінюватися та модернізуватися, однак поступово, планомірно виділяючи ресурс на нові технології та обладнання, що несе за собою фінансовий тягар для промисловості, який може стати непідйомним. Знову ж без дотацій та допомоги від держави більшість промислових підприємств можуть просто закритися. В часи війни, коли країна так потребує наповнення державного бюджету це значний ризик, тому варто пам’ятати про це та зважувати усі за та проти.

Підсумовуючи, слід сказати, що національні інтереси – це те, що має об’єднати всіх стейкхолдерів в даній ситуації. Всі хочуть жити в країні, що має здорову економіку та чисте довкілля. Усі рішення мають прийматися за одним столом, де мають співпрацювати представники кабінету міністрів, промисловці, бізнес, громадськість, тобто всі стейкхолдери мають бути зацікавлені та брати активну участь. Разом вони повинні напрацювати покроковий план дій, що надасть підприємствам можливість переобладнатися та не закритися, а також не звільняти працівників.

ВИСНОВКИ

Сучасний світ швидко змінюється, а економічні системи постійно відчувають брак економічних ресурсів для задоволення суспільних потреб. Все це значною мірою викликає надмірне антропогенне навантаження на навколишнє середовище. Тому як реакція системи й її прагнення до початкового стану рівноваги з’являються якісно нові чи реформовані інструменти в складі більш досконалих механізмів регулювання. Одним з таких інструментів є екологічне оподаткування, ефект від запровадження якого важко переоцінити. Сфера екологічного оподаткування вже має багато наукових напрацювань. Однак, враховуючи, що вона є динамічною, то постійно виникає потреба у переоцінці уже сформованих теоретичних підходів, а також практичних інструментів на тлі нових викликів й світових тенденцій. Існує брак систематизації теоретичних знань, розуміння першочергової ролі екологічного оподаткування, аналізу його нормативно-правового забезпечення, а також потреба у постійному моніторингу сучасного стану навколишнього середовища.

Екологічні податки – це така категорія податків, метою запровадження яких є захист довкілля чи стимулювання вуглецевого переходу. В Україні основними видами екологічних податків є: викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення; скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти; розміщення відходів (крім розміщення окремих видів (класів) відходів як вторинної сировини, що розміщуються на власних територіях (об'єктах) суб'єктів господарювання); утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені); тимчасове зберігання радіоактивних Ключовою метою розвитку екологічного оподаткування в Україні є не наповнення державного бюджету, а стимулювання забруднювачів до використання більш екологічних технологій. Функціями екологічних податків є: природоохоронна – це захист навколишнього середовища в країні, стимулююча – це надання переваг та

преференцій для промислових підприємств для модернізації їх виробництва, що має зменшити негативний вплив на навколишнє середовище та фіскальна – це забезпечення дохідності бюджетів. Однак на сьогодні екологічний податок не виконує своїх компенсаційних та стимулюючих функцій, а суб'єкти господарювання сприймають збільшення податків як додаткове фіскальне навантаження на їх діяльність.

Роль та значимість екологічного оподаткування є великою за усіх рівнів соціально-економічного розвитку будь-якої країни. Перш за все це наповнення бюджету, фінансування природоохоронних заходів, мотивація до модернізації та інноваційної діяльності, до запровадження ресурсозберігаючих технологій й взагалі системи екологічного менеджменту, підвищення конкурентоспроможності регіонів, а також скорочення рівня антропогенного навантаження на навколишнє середовище. Адміністрування екологічного податку являється первісно важливим, початковим етапом аналізу дієвості механізму системи екологічного оподаткування. Важливим є дослідження не тільки суми надходжень від екологічного податку, але й співвідношення їх із видатками (поточними та капітальними) держави на охорону навколишнього природного середовища. В Україні екологічний податок не є інструментом для збільшення бюджетних надходжень, тому що він не покриває навіть необхідні витрати на охорону навколишнього природного середовища.

Розвиток системи екологічного оподаткування вказує на те, що в Україні існує ряд проблем, які варто вирішувати та, які вимагають запровадження міжнародного досвіду. Збільшення ставок екологічного податку мало стати інструментом впливу на діяльність суб'єктів господарювання для збереження навколишнього середовища, а також мінімізації шкідливого впливу й стимулювання суб'єктів господарювання до зменшення забруднення навколишнього середовища. Проте це не зовсім так, таке підвищення стало тягарем для бізнесу. Не менш важливою проблемою є постійні зміни в розподілі коштів від екологічного податку між загальним та спеціальним фондами, що є своєрідним результатом реформи децентралізації, що вплинули

на ефективність екологічного податку й мотивацію органів місцевого самоврядування. Ще одна проблема сучасного екологічного оподаткування в Україні полягає у відсутності глибинності досліджень, а також незначне приділення уваги установленню причинно-наслідкових зв'язків. Також проблемами, що в значній мірі сповільнюють запровадження дієвого механізму екологічного оподаткування в Україні у сучасних умовах є : недостовірність інформації, отриманої із різних джерел, що необхідна для ґрунтовних досліджень; відсутність тісного взаємозв'язку між надходженнями екологічного податку й фінансуванням за його допомогою витрат на охорону довкілля; відсутність тісного взаємозв'язку досліджень із практичною їхньою реалізацією; симптоматичне запровадження інструментів екологічного оподаткування без аналізу глибинності економічних процесів та їх наслідків. Вирішення вище вказаних проблем потребує як ретроспективного аналізу вітчизняної практики екологічного оподаткування так й врахування міжнародного досвіду. Саме екологічний податок має стати кроком до раціонального використання ресурсів й стимулювання платників податку до скорочення викиді, скидів забруднюючих речовин, модернізації господарської діяльності для запровадження природозберігаючих технологій. Якщо підвищувати ставки екологічного податку, варто вдосконалювати механізм витрачання коштів від сплати екологічного податку й фінансування природоохоронних заходів.

Процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують від України вжиття термінових заходів. Протягом тривалого часу економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що унеможливлювало досягнення збалансованого (сталого) розвитку.

Розвиток системи екологічного оподаткування напряму залежить від стану екології в країні. Так першопричинами екологічних проблем України є неврахування наслідків для довкілля в законодавчих й нормативно-правових

актах, переважання ресурсо- й енергоємних галузей в структурі економіки, які із здебільшого мають негативний вплив на довкілля, що в свою чергу значно посилюється через неврегульованість законодавства при переході до ринкових умов господарювання, фізичне й моральне зношення основних фондів в усіх галузях національної економіки, неефективна система державного управління в сфері охорони довкілля й регулювання використання природних ресурсів, а саме неузгодженість дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, а також незадовільний стан системи державного моніторингу навколишнього природного середовища, низький рівень у суспільстві розуміння пріоритетів збереження довкілля й переваг збалансованого розвитку, що спричиняє недосконаліть системи екологічної освіти й просвіти, незадовільний рівень дотримання природоохоронного законодавства й екологічних прав та обов'язків громадян, а також недостатнє фінансування із державного й місцевих бюджетів природоохоронних заходів, яке переважно відбувається за залишковим принципом.

Найбільш раціональним підходом до запровадження чи реформування системи екологічного оподаткування є імплементація досвіду інших провідних країн світу, що уже відчули успіх у даному напрямі. Це усе має право на життя лише в тому випадку, коли така дифузія досвіду заснована на трансформації запозичених механізмів й приведенні їх до умов можливого запровадження у вітчизняній економічній системі. Однак реалії сьогодення показують, що за браком часу, а також за відсутністю ґрунтовних наукових досліджень, відсутності повного обсягу достовірних даних така адаптація й трансформація здійснюється поверхнево, яке заважає одержати бажаний результат.

Основними напрямками вдосконалення та рекомендацій для України щодо вдосконалення системи екологічного оподаткування є:

- посилення контролю за дотриманням стандартів та подання достовірної інформації, тобто такі заходи можуть включати збільшення штрафних санкцій за порушення вимог природоохоронного законодавства, розширення моніторингу стану довкілля, встановлення диференціації ставок екологічного

податку за перевищення встановлених дозвільних норм, а також впровадження прив’язки сум податкових зобов’язань до інфляційних чи окремих цінових показників;

- впровадження нових стимулів, тобто система екологічного оподаткування має поєднуватись з стимулюючими заходами, які сприятимуть переходу до безвуглецевої економіки, до яких включаються впровадження системи податкових знижок або зменшення податкових зобов’язань підприємств за рахунок надання податкової знижки за результатами екологічної трансформації й створенням фінансових інструментів для суб’єктів господарювання, що спрямовані на запровадження більш інноваційніших технологій;

- зміна механізму спрямування коштів від екологічного податку, 45% надходжень від екологічних податків до загального фонду є занадто великим відсотком, дані кошти не мають цільового призначення, яке суперечить практиці розвинутих країн і взагалі сутності екологічного податку. Саме тому, варто розглянути можливість підвищення частки коштів, які надходять до спеціальних фондів місцевих бюджетів для того, щоб забезпечити виконання податком природоохоронної функції;

- підвищення ефективності використання коштів та їх прозорості. Для цього варто покращити як систему моніторингу використання відповідних коштів, так й здійснити ревізію переліку видів діяльності, які належать до природоохоронних заходів, для виключення випадків марнотратства бюджетних коштів на ініціативах, які зовсім не стосуються питань охорони навколишнього середовища.

Перспективами розвитку системи екологічного оподаткування в Україні є удосконалення дизайну екологічних податків. Тобто такі податки варто розділити на дві основні підгрупи: удосконалення дизайну екологічного податку на викиди CO2 й удосконалення інших категорій екологічного податку. Доцільним є заміна поточного податку на викиди діоксиду вуглецю на непрямий екологічний податок на енергоносії із врахуванням вмісту у них CO2.

Дана перспектива дасть можливість як підвищити ефективність функціонування податку, зменшивши обсяги ухилення й збільшивши податкові надходження, так й спростити процес адміністрування податку. Згідно з європейським досвідом, безпосередній вплив на викиди CO2, може бути досягнутий за рахунок запровадження системи торгівлі викидами. Також оподаткування енергоносіїв може бути запроваджене в транспортному секторі за допомогою включення податку на викиди CO2 до акцизного податку на пальне та запровадженням додаткових податків на транспорт.

На сучасному етапі розвитку, Україні варто зосередитися на таких головних моментах: проведення ґрунтовних наукових досліджень, вдосконалення інформаційного простору в форматі створення єдиних інформаційних баз даних в сфері екологічного оподаткування для можливості переведення науки у площину практичної реалізації на засадах, відмова від симптоматичного запровадження інструментів на користь глибокого реформування системи екологічного оподаткування, вдосконалення нормативно-правового регулювання та забезпечення, переведення його у мотиваційний напрям дії.

Отже, результати проведеного дослідження розвитку системи екологічного оподаткування в Україні дозволяють зробити висновки, що чинна практика екологічного оподаткування не сприяє забезпеченню зростання екологічно орієнтованої економіки й екологічної безпеки, вона не націлена на вирішення стратегічних завдань державної політики у галузі екологічного розвитку. Попри постійне зростання ставок екологічного податку в Україні із моменту його впровадження, обсяг надходжень від нього і його частка в податкових надходженнях є незначними та недостатніми для фінансування потрібних природоохоронних заходів. При цьому обсяги поточних та капітальних видатків на охорону довкілля перевищують надходження екологічного податку. А відсутність цільового спрямування екологічного податку й зарахування значної частини податкових надходжень від екологічного податку до загального фонду бюджету просто унеможливлює

спрямування таких платежів на заходи для вирішення проблем навколишнього природного середовища та суперечить концепції екологічного податку. Тому необхідним є забезпечення спрямування надходжень від екологічного податку до спеціального фонду бюджету, кошти якого будуть спрямовані тільки на природоохоронні заходи. Низькі ставки екологічного податку зовсім не стимулюють суб'єктів господарювання модернізувати власне виробництво. Вітчизняна система екологічного оподаткування вимагає значного вдосконалення для виконання екологічним податком своїх функції. Для досягнення цього необхідним є забезпечення цільового та ефективного використання коштів від екологічного податку, вдосконалення механізмів витрачання коштів від сплати екологічного податку й фінансування природоохоронних заходів, економічно обґрунтоване зростання ставок екологічних платежів із врахуванням можливих негативних наслідків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Environmental Performance Index. 2022. URL: https://epi.yale.edu/epi-country-report/2022UKR

2. Авраменко Н.Л., Шпильківська З.В. Шляхи удосконалення системи екологічного оподаткування в У країні. Молодий вчений. 2015. № 2(17). С. 58–63.

3. Булавинець В.М. Екологічне оподаткування як інструмент «зелених» фінансів. Ефективна економіка. 2020. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/ pdf/12_2020/118.pdf

4. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text

5. Державна служба статистики України. Економічна статистика. Навколишнє природнє середовище. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/

6. Довкілля України. Статистичний збірник. Державна служба статистики (2020). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_dov_zb.htm

7. Дулік Т.С., Коробська А.М. Екологічні податки як засіб запобігання забрудненню навколишнього природного середовища. Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку. 2023.Випуск 1. С.10-25.

8. Екологічний податок в Україні-2022: зміни та спроможність виконати майбутні жорсткі вимоги і нормативи. URL: https://ecolog-ua.com/v-ukrayini-2022-zminy-ta-spromozhnist-vykonaty-maybutni-zhorstki-vymogy-i

9. Екологічний податок: світовий і український підходи. URL: https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-rdeloitte-press/2019/green-tax.html

10. Екологічні податки України: історія щодо сплати до Зведеного бюджету України по платниках – суб’єктах природних монополій та платників рентної плати за користування надрами. URL: https://www.saveecobot.com/analytics/ecotaxes

11. Екоподаток в Україні: хто, за що та скільки сплачував у 2021 році? URL: https://ecopolitic.com.ua/ua/news/hto-za-shho-ta-skilki-splachuvav-u-2021.

12. Застосування екологічних податків в Україні. URL: https://ces.org.ua/environmental-taxes-in-ukraine-policy-brief/

13. Захаркіна Л. С., Новіков В. М. Екологічне оподаткування в Україні: перспективи удосконалення на основі зарубіжного досвіду. Вісник СумДУ. Серія «Економіка». 2020. №4. С. 121-130.

14. Звітність Державної казначейської служби України. URL: https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/ vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu

15. Індикативна вартісна оцінка апроксимації законодавства України до права і політики ЄС у сфері охорони довкілля. Проект Європейського Союзу «Додаткова підтримка Міністерства екології та природних ресурсів України у впровадженні Секторальної бюджетної підтримки, Київ, 2014. URL: https://mepr.gov.ua/ timeline/?t=553&th=553&m=6&g=0&from=&till=

16. Калетнік Г. М., Лутковська С.М. Структура фінансування та моніторингу заходів забезпечення екологічної безпеки. Агросвіт, 2020. № 9. С. 10–19.

17. Канонішена-Коваленко К. Екологічний податок від А до Я. Відкрите Суспільство. 2017. 105 с.

18. Козюк В., Шиманська О., Возьний К. Тенденції екологічного оподаткування в Європі. Світ фінансів. 2019. № 4(61). С. 8–22.

19. Концепція реформування податкової системи України. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/reformuvannytemi-ukraini.pdf

20. Місія, стратегічні цілі та пріоритети. URL:https://tax.gov.ua/pro-sts-ukraini/misiya-ta-strategichni-tsili

21. Найденко О.Є. Проблеми екологічного оподаткування та шляхи їх вирішення. Економіка і суспільство. 2017. Випуск 8. С. 627–633.

22. Нікола С.О. Екологічне оподаткування як інструмент державного впливу на економіку природокористування. Серія: Економіка та підприємництво, 2020, № 4 (115).

23. Осадчий М. С. Екологічне оподаткування: світовий досвід та виклики для України. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 15. С. 19-24. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/15_2021/5.pdf

24. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: https://www.treasury.gov.ua/ua

25. Офіційний сайт Державної податкової служби України. URL: https://tax.gov.ua/

26. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/

27. Офіційний сайт Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: https://mepr.gov.ua/news/31608.html

28. Переваги та недоліки податкової реформи "10:10:10" для бізнесу. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2023/04/28/699587/

29. Податкова реформа та її хронологія. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3691473-podatkova-reforma-ta-ii-hronologia.html

30. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755- 17#Text.

31. Податок на викиди для експортерів: як Україні підготуватися до нових правил. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2023/05/11/699961/

32. Покатаєва О.В., Віхорт Ю.В. Український і зарубіжний досвід використання податкового інструменту у сфері екологізації національної економіки. Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. 2015. № 1(82). С. 159–164.

33. Поліщук Л. М. Екологічне оподаткування в умовах децентралізації: пріоритети та інституціональне забезпечення. Агросвіт, 23, 73-78. 2019.

34. Положення про Державний фонд охорони навколишнього природного середовища: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 травня 1998 року № 634. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634-98-п#Text.

35. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану: Закон України від 24.02.2022 № 389-VIII,. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/#Text

36. Про затвердження місії та Стратегічного плану Державної податкової служби України на 2022 – 2024 роки (із змінами): Наказ ДПС України від 22.11.2021 № 965 URL: https://tax.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/nakazi-pro-diyalnist/77553.html

37. Про затвердження Національного плану управління відходами до 2030 року»: Закон України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117-2019-р#Text

38. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697

39. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 № 2697-VII. URL: https://ips.ligazakon.net/document/T192697?an=1

40. Самко О.В. Проблеми та перспективи екологічного оподаткування в Україні. проблеми і перспективи економіки та управління. No1(33), 2023.

41. Самусевич Я.В. Типологізація екологічних податкових реформ з урахуванням світового досвіду їх реалізації. Причорноморські економічні студії. 2019. Вип.40. С. 172-176. URL: http://surl.li/hamtu.

42. Самусевич Я.В., Солодуха М.В., Теницька І.А. Перспективи реформування системи екологічного оподаткування в Україні з урахуванням досвіду ЄС. Інфраструктура ринку. 2018. Випуск 25. С. 579–586.

43. Селіванова Н.М. Характеристика європейської та української системи екологічного оподаткування та природоохоронної діяльності. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. Проблеми та перспективи розвитку економіки: світові та національні аспекти. 2022. С. 377-381.

44. Скільки надходить коштів від сплати екологічних податків. URL: https://www.slovoidilo.ua/2022/01/19/infografika/finansy/skilky-nadxodyt-koshtiv-splaty-ekolohichnyx-podatkiv#google_vignette

45. Слатвінська М.О. Необхідність запровадження та проблемні аспекти стягнення екологічного податку. Актуальні питання фінансової теорії та

практики. Збірник матеріалів Десятої заочно-дистанційної наукової конференції студентів і молодих вчених, м. Тернопіль, ЗУНУ, 26 квітня 2023 р. Ч. 1.

46. Слюсар С.О. Екологічний стан в Україні та аналіз європейського досвіду. Глобальні та національні проблеми економіки. 2023.

47. Черенкевич О.С. Статистична оцінка ефективності фінансування природоохоронних заходів в Україні. Електронне фахове видання «Ефективна економіка». Випуск 1. С..44-51.

48. Шаповалов Є. Податкове регулювання стану довкілля: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії в умовах фіскальної децентралізації. Світ фінансів. 2021. №1(66). С. 174-187.

49. Як поповнився держбюджет України коштом екологічного податку. Інфографіка. Новини екології України та світу. URL: https://ecopolitic.com.ua/ua/news/ekopodatok-v-ukraini-hto-za-shho-ta-skilki-splachuvav-u-2021-roci/

50. Яцішин Є.О. Екологічне оподаткування: українські реалії та європейська практика. Юридична газета онлайн. 2018. URL: http://yurgazeta.com/publications/practice/ekologichne-pravo-turistichnepravo/ekologichne-opodatku vannya-ukrayinski-realiyi-ta-evropeyskapraktika.html

ДОДАТКИ